

Lykia Tiyatrolarında Rezerv Oturma Alanlarının Sosyal Statü ile İlişkisi:
Prohedria, Bisellium, Pulvinar, Tribunalia, Locus, Sella Curilis
The Relationship of Reserve Seating Areas and Social Status in Lykia Theaters:
Prohedria, Bisellium, Pulvinar, Tribunalia, Locus, Sella Curilis

Banu ÖZDİLEK*

Öz: Antikçağ tiyatro kültürünün doğuşu ve mimari gelişimine bakıldıktan sonra Lykia Bölgesi'ndeki tiyatro mimarisinin genel durumu tanıtılmıştır. Antikçağ tiyatrolarındaki *prohedria*, *bisellium*, *pulvinar*, *locus*, *tribunalia* kavramları açıklanarak örneklerle sunulmuştur. Lykia tiyatrolarındaki ayrıcalıklı oturma alanlarının dönemsel olarak değişen tiyatro oyunları ile tiyatro mimarisindeki konumları, işçilikleri, üzerindeki yazıtların taşıdıkları anlamlar kentteki ve bölgedeki sosyal statüler açısından incelenmiştir. Koltukların dönemsel değişen tiyatro gölgelik sistemleriyle ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Lykia tiyatroları ve Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan yansıyan sosyal statüler hakkındaki görüşler ayrıcalıklı oturma alanlarının değerlendirilmesiyle sunulmuş, bu sayede de din-müzik-eğlence-edebiyat-politika-propaganda-günlük hayat kavramları çerçevesinde şekillenen antikçağ tiyatro kültürü ve mimarisine bir projeksiyon yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sella Curulis • Prohedria • Bisellium • Lykia Tiyatroları • Rhodiapolis Tiyatrosu • Greko-Romen Tiyatrolar

Abstract: After looking at the birth and architectural development of ancient theater culture, the general situation of the theater architecture in the Lycian Region is introduced. The concepts of *prohedria*, *bisellium*, *pulvinar*, *locus*, *tribunalia* in ancient theaters are explained and presented with examples. The position of the privileged seating areas in theater architecture, their workmanship and the meanings of the inscriptions on the theater with periodically changing theater plays in Lycian theaters are examined in terms of social status within the city and the region. The relationship of the seats with the periodically changing theater canopy systems has been evaluated. In this study, views concerning social status reflected in Lycian theaters and the Rhodiapolis Theater are presented through evaluating the privileged seating areas, and in this way, a projection is reflected on the ancient theater culture and architecture, fashioned within the framework of the concepts of belief and power.

Keywords: Sella Curulis • Prohedria • Bisellium • Lycia Theaters • Rhodiapolis Theater • Greco-Roman Theaters

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü, Hatay. [0000-0001-5803-5386 | ozdilek.banu@gmail.com](mailto:ozdilek.banu@gmail.com)

Bu makale yazarın doktora konusu olan "Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları" adlı çalışma altlık oluşturacak şekilde geliştirilerek sunulmuştur. Doktora çalışması ise, yürütücü Prof. Dr. Nevzat Çevik önderliğinde Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından "Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları İçerisindeki Yeri" adlı proje ile doktora araştırması desteğini almıştır.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 04/06/2022 | Kabul Tarihi: 23/06/2022 ; Özdilek B. 2022, "Lykia Tiyatrolarında Rezerv Oturma Alanlarının Sosyal Statü ile İlişkisi: Prohedria, Bisellium, Pulvinar, Tribunalia, Locus, Sella Curilis". *Cedrus X*, 229-258.

Tiyatro Mimarisini Oluşturan Kültür¹

Tiyatro kültürünün oluşmasında en önemli faktör insanların hisleridir. Büyü²-taklit-ritüel-din-müzik-eğlence-edebiyat-politika-propaganda-günlük hayat konuları tiyatro oyunlarını oluşturmuştur³. Tiyatro sözcüğü, Hellence *theatron*'dan gelmektedir ve anlamı seyir yeridir⁴. Yunanca θεωπέω seyretmek, hayranlıkla izlemek, incelemek sözcüğünden türemiştir⁵. İlkel av törenlerinde mask takarak yapılan büyü, danslarla gelişen oyunlar, insanların duygusal bağlarının gelişmesine neden olmuştur⁶. Totemizm ve animizmde maske takılmasının sebebi, taklit edilen şeye benzemek, taklit eden kişinin yüz ifadesini saklamak ve duyguyu maske ile vermektir⁷. Aristoteles ve Platon, şiir ve tiyatronun kökeninin taklide/*mimesis*'e dayandığını söylerler⁸. Platon tiyatrocunun, yaşamın getirdiklerini taklit eden bir nevi sahtekâr olduğunu düşünür⁹. Aristoteles *Poetika* adlı eserinde, *mimesis*'i, şiir ve retorik arasındaki ayrım için kullanır; insanı diğer canlılardan ayırt eden en önemli özelliğin taklit olduğunu, bu yeteneğin doğuştan kazanıldığından söz etmektedir¹⁰. Tragedya ahlaki yönden ağırbaşlı, başı sonu belli olan, belli bir uzunluğu olan hareketin taklididir¹¹. Theatral oyunların ortaya çıktığı durumlardan biri ise cenaze ritüelleridir¹². Erken dönemlerde insan, doğanın ona sunduğu olayları, doğum-ölüm, bereket gibi¹³ kavramları ritüellerle anlamaya çalışmıştır. İnsan doğanın yaşamsal döngüsüne

¹ Lykia tiyatrolarındaki ayrıcalıklı koltukları açıklamadan önce mimariyi oluşturan düşünce tarzı ve kültürü hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Materyal incelenirken öznesi insan olan kültür ile birlikte anlam kazandırdığı fikri benimsenmektedir. Bu çalışmada Lykia tiyatroları mimari olarak incelenirken kültür, din, gelenek ve politika üzerinden sosyolojik çıkarımlar yapılmıştır.

² Burkert 2018, 46.

³ Nutku 1971, 14.

⁴ <https://logeion.uchicago.edu/theatrum> (erişim tarihi: 24.11.2021).

⁵ Çelgin 2018, 373.

⁶ Nutku 1971, 14; Pignarre 1991, 9.

⁷ Fuat 1984, 23 vd.

⁸ Demont & Lebeau 1994, 14.

⁹ Plat. *Şölen*, s. 38.

¹⁰ Aristot. *Poetika*, III.

¹¹ Demont & Lebeau 1996, 23 vdd.; Thiery 2001, 8.

¹² Nutku 1971, 16. Tanrılaşmış kahramanlar, krallar, savaşçılar için yapılan törenlerde bu kişilerin mezarlarının başlarında theatral gösterilerle kahramanlıkları anlatılmaktadır.

¹³ Pignarre 1991, 10 vd.

ritüellerle, oyunlar oynayarak katılmıştır¹⁴. Osiris¹⁵, Adonis, Attis mitoslarında akan kan, yitirilen erkeklik gücünün ve bereketin doğaya geçmesi ritüellerle anlatılmaktadır. Tüm dinsel kültler içerisinde, dramatik oyunların gelişebildiği tek inanış Dionysos inancıdır¹⁶. Dionysos, Thrakia doğumlu olarak kabul edilse de Euripides ve Arrianos'a göre Anadolu kökenli Lydia tanrısıdır¹⁷. Antikçağın insanı, üzümden şarabın yapımını, şarabın da insanı rahatlatan ve yaratıcı gücünü ortaya çıkaran özelliğini keşfetmesiyle; doğa, bereket, şarap tanrısı Dionysos'u MÖ VI. yüzyılda Yunanistan'a Olympos'un diğer tanrıları arasına katmışlardır¹⁸. Dionysos'un biyografik hikâyesi diğer tüm tanrılara göre daha ilgi çekicidir¹⁹. İki kez doğumu/*dithyrambos*, Anadolu'dan Yunanistan'a gelişi, Yunanistan'da onaylanmak için verdiği mücadele, müzik ve dansla birlikte oynanıp söylenen Dionysos şarkıları, tanrıya diğer tanrılarda görülmeyen sanata uygun bir ritüele sahip olma özelliğini sunmaktadır. Dionysos dini heyecan ve coşku veren bir inanç olması yanında tanrının hediyesi olduğuna inanılan üzümle şarap eşliğinde esrik ritüelleri içerir²⁰. Böylece kadınların ve erkeklerin kostümlere bürünüşü, başka birini

¹⁴ Dummuzi/Tammuz-İnanna/İştâr Mezopotamya mitolojisinde tanrının yok olmasıyla yas tutulur, ağıtlar söylenir, yeniden bulunmasıyla şölenler kutlanır, böylelikle de bu inanç theatral gösterilerin konusu olur. Tammuz Sümer tanrısıdır ve İnanna'nın kocasıdır (Bk. Altunay 2020, 85). Bitkilerin solduğu sonbaharda toprağın altına girer. Tanrıça sevgilisini arar, Tammuz'un yokluğunda her türlü üreme son bulur, İnanna/İştâr'ın sevgilisini bulunmasıyla dünyaya bolluk gelir. Bu mitos, Adonis'in akan kanlarından gelincikler olmuştur. Aynı inanç Babil, Fenike ve Kıbrıs'ta benzer şekilde inanç bulur (Kıbrıs için bk. Winbladh 2015, 96 vd.). Kültürel etkileşim yoluyla Yunanistan'a bu tanrı Adonis olarak girer. Adonis ölümüyle, doğaya can verir. Adonis adına düzenlenmekte olan "Adonis bahçeleri" ritüeli de bir theatral gösteri ve ritüeldir. Adonis'in akan kanlarından gelincikler meydana gelmiştir. Adonis ölümüyle, doğaya can verir (Bk. Nutku 1971, 19; Fuat 1984, 26). Mısır'da Osiris ve İsis birlikteliği de mevsimler döngüsünü simgeler. "Osiris'in Acı Çekme Oyunu" theatral olarak kutlanırdı. Osiris buğdayın, tarımın tanrısıdır (Bk. Burkert 2018, 17; Pinch 2020, 129-132). Phrygia'da Attis ve Kybele kültü vardır (Bk. Erkoç 2017, 111-119; Özdilek 2021, 51). Attis inancında her zaman yeşil kalan çam ağacı hüzünle birlikte kış mevsimini, menekşeler ise coşku ile baharı simgelemektedir (Bk. Erkoç 2017, 111-119). Roma'da Attis'in ölüp dirilmesi, 22-27 Mart'ta düzenlenen "Kybele Magna Mater" şenliklerinde kutlanır (Bk. Burkert 2018, 16). Esrik kanlı acı çekme törenleri dans ve müzik eşliğinde Attis din görevlileri tarafından yapılmaktadır (Bk. Burkert 2018, 16). Diriliş törenleri "hilaria" sevinç olarak adlandırılıp bir nevi theatral gösteri ve ritüeldir.

¹⁵ Fuat 1984, 28.

¹⁶ Pignarre 1991, 14; Bierl 2014, 30.

¹⁷ Erhat 1999, 92. İvriz'deki kaya kabartmasında ayağından üzüm asması çıkan, Geç Hitit bereket tanrısından (bk. Tiryaki 2001-2002, 42-52; 2013, 41), Lydia'da Bakkhos denilen tanrıya dönüşmüştür.

¹⁸ Başlangıçta, Hellen Pantheonu'na, sonradan, Anadolu'dan gelerek giren Dionysos dini ahlak dışı bulunmuş olmasıyla zor kabul görmüş fakat daha sonra tüm Yunanistan'ı saran bir kült hâlini alıp, bazı yerlerde öteki tanrıların yerine geçirilip onların özellikleri Dionysos'a verilmiştir (Bk. Erhat 1999, 93-96).

¹⁹ Bierl 2014, 30. Dionysos'un ilahisi olan *dithyrambos*, çifte doğum anlamındadır. Dionysos'un doğum mitos: Semele ile Zeus birleşmişlerdir. Bu esnada Semele, Zeus'un gücüne inanamaz. Zeus buna öfkelenerek onu şimşegiyle çarpar. Ölen Semele'nin karnındaki Dionysos'u kendi bacağına yerleştirir. Daha sonra da Zeus, kendi bacağından Dionysos'u doğurur.

²⁰ Tanrılar adına düzenlenen törenler sırasında müritler müzik enstrümanları olan flüt, tympana, lyre ve çanlar eşliğinde dans ederler. Erkekler *satyr*'ler, kadınlar ise menadlardır (Wetzig 2014, 56). Başlangıçta, Hellen Pantheonu'na, sonradan, Anadolu'dan gelerek giren Dionysos dini ahlak dışı bulunmuş olmasıyla zor kabul görmüş fakat daha sonra tüm Yunanistan'ı saran bir kült hâlini alıp bazı yerlerde öteki tanrıların yerine geçirilmiş ve

taklit etme eylemi *mimesis* sanatına dönüşmüştür. Dionysos kültüyle bağlantılı; tragedya, komedi, dram ve *satyr* türü oyunlar tanrıya adanan Kır Dionysiası, Lenea, Anthesteria ve Kent Dionysiası festivallerinde oynanmaktadır²¹. Attika tragedyasının kurucusu Thespi'stir²² ve o, drama sanatını Atina'ya MÖ 534 yılında, Pesistratos Dönemi'nde getirmiştir²³. Pesistratos ve oğulları zamanında, MÖ VI. yüzyılın ortası, Atina Agorası'nda bir *orchestra*, bu alana Dionysos'a adanan altarla birlikte tapınak inşa edilir. Aiskhylos ve Sophokles²⁴, MÖ V. yüzyılın başında, bu kutsal alanda bir *orchestra*, ahşap oturma sıraları ve geçici sahne dekorasyonları yapılır²⁵. Perikles Dönemi'nde *cavea*'nın destek duvarları ve tiyatro alanının yanındaki *odeion* inşa edilir. Nikias Barışı Dönemi'nde, Peleponnesos Savaşları devam ederken, MÖ V. yüzyılın ortasında, taş parodos inşa edilir. Böylece ahşap *skene* için gerekli koşullar sağlanır²⁶. MÖ IV. yüzyılın sonunda Lykurgos Dönemi'nde taş *cavea* ve *skene* inşa edilir²⁷. *Cavea* mükemmel tasarım olan at nalı formuna kavuşur. Sahne binası geleneksel formuna Geç Klasik Dönem'de ulaşmıştır. Hellenistik Dönem'le birlikte gelişimini sürdürmüştür. Hellenistik Dönem'de sahne binaları tek katlıdır. *Orchestra* Arkaik Dönem, *cavea* Klasik Dönem, sahne binası Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'in birer yaratımıdır. Vitruvius, tiyatronun ritim ve ahenk kurallarıyla bir araya getirildiğini söylemektedir²⁸.

Lykia Tiyatroları²⁹

Lykia Bölgesi'nde tiyatro kültürünün taşa yansıyan en erken örnekleri geleneksel form dışına çıkan, ana kayaya oyulmuş dikdörtgene yakın *theatron* kısmından oluşan, çok amaçlı kullanılmış, Klasik Dönem'e kadar giden örneklerdir. Lykia Tiyatroları üzerine yapılan doktora çalışması, Anadolu'daki tiyatro mimarisinin başlangıç tarihini erkene çekmesi ve Hellen ana kıtasında geleneksel formdan önce erken örneklerin de Batı Anadolu'daki varlığını göstermesi açısından oldukça önemlidir³⁰. Bu olgu, Lykia toplumunun kültürel ve entelektüel gelişmişliğini göstermektedir. Lykia Bölgesi'nde son

---

onların özellikleri Dionysos'a verilmiştir.

²¹ "Tragos", keçi; "odse" ise türkü demektir. Dionysos'un takipçisi keçilerin şarkısı demektir. "Komedy" da eş cinsel *komast*'ların şarkısıdır. MÖ VI. yüzyılın sonunda Attika tragedyası, Dionysos'a söylenen şarkı olan *tragos*'tan esinlenerek ortaya çıkmıştır. Attika Kır Dionysiası'nda geçit törenindeki Dioysos alayındaki *satyr* ve silenlerden oluşan *komast*'lardan, komedi türü oyun ortaya çıkmıştır. Atina'daki ilk tiyatro şenliği, Klasik Dönem'de Dionysos adına düzenlenen Kır ve Kent Dionysiası ve Lenea şenlikleridir (Demont & Lebeau 1996, 16-21).

²² Pignarre 1991, 15.

²³ Schröder 2014, 28-29.

²⁴ Pignarre 1991, 17.

²⁵ Moretti 2001, 121-127.

²⁶ Moretti 2001, 125.

²⁷ Moretti 2001, 126.

²⁸ Smith 2003, 156-171.

²⁹ Konusu Lykia tiyatrolarındaki ayrıcalıklı koltuklar olan bu makalede öncelikle bölge tiyatrolarının açıklanması, dönemlerine göre değişen mimarinin bir parçası olan koltuk donanımlarının tasarımı, düzenlenmesinin anlaşılmasına çok büyük katkı oluşturmaktadır. Lykia Tiyatroları üzerine ön araştırma Özbek tarafından yapılmıştır. Özbek bu çalışmalarda belli başlı örnekleri; Olympos, Rhodiapolis, Myra, Tlos, Phaselis tiyatrolarını incelemiştir (Bk. Özbek 1991, 283-297; 1992, 9-19; 1993, 56-58; 1994, 397-402).

³⁰ Özdilek 2011, 328; 2016, 140.

dönem yapılan çalışmalarla tespit edilen tiyatro sayısı 32'ye çıkmıştır³¹. Anadolu'da yaklaşık 171 tiyatro yapısı bulunur³². Anadolu'da en çok tiyatroya sahip bölge Lykia'dır. Hellenistik Dönem tiyatro mimarisinde; at nalı formlu *cavea*, yuvarlak *orchestra* ve katlı sahne binasından oluşmaktadır³³. Anadolu'nun batı kıyılarında en erken tiyatro, MÖ IV. yüzyılın son çeyreğinde görülmeye başlar, Ape-meia barış sürecinde ise tiyatro yapımı yaygınlaşmaktadır³⁴. Lykia'da bu süreçten önce ana kayaya oyulmuş tiyatro yapıları bulunmaktadır fakat MÖ II. yüzyılda geleneksel form özelliği gösteren, Hellen şehir modelinin bir parçası olan tiyatro yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. *Cavea*'ların aldığı seyirci kapasitesine göre Lykia tiyatroları küçük, orta ve büyük ölçekli olarak kategorize edilir³⁵. Lykia Bölgesi'ndeki orta ve büyük ölçekli tiyatroların ilk yapım evresi Geç Hellenistik Dönem ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'dir. Tüm Lykia Bölgesi'ne zarar veren MS 141 yılındaki depremle birçok kamu yapısı ve özellikle tiyatroların sahne binaları zarar görmüştür. Lykia Bölgesi'nin mütevazı kenti Rhodiapolis'in hayırseveri/*euergetes*'i Opramoas, Lykia kentlerindeki özellikle çok katlı sahne binasına sahip büyük tiyatrolara para yardımı yaparak bunların onarımları için destek olmuştur. Depremden yıkılan tiyatroların, özellikle statik olarak en dayanaksız bölümü olan sahne binalarının II. yapım evresi Opramoas'ın mali desteğiyle Antoninuslar dönemine (MS 141'den hemen sonra) tarihlendirilir. Leptis Magnalı Roma İmparatoru Septimius Severus döneminde Anadolu'nun genelinde inşaat faaliyetleri artar. Lykia tiyatrolarının sahne binalarına mimari bezemenin, heykellerin eklendiği, *cavea*'ların kapasitelerinin artırıldığı, *bisellium* koltuklarının eklendiği, tiyatrodaki düzenlenen çeşitli oyunlar/*ludus* için düzenlemelerin yapıldığı ve bu döneme ait yapı yazıtlarıyla da desteklenen, III. yapım evresi İmparator Septimius Severus dönemidir. Roma tiyatrolarının tiyatroya ve eğlenceye yönelik faaliyetlerinin sürdürüldüğü son yapım evresi ise MS 240 yılında yaşanan deprem sonrasındaki tadilat ve onarım sürecidir. Lykia Bölgesi, Roma Dönemi mimarlığının en büyük yaratıları olan tonoz ve arkatlar üzerine oturan tiyatrolara sahiptir. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde popülasyonun artması, mimaride teknik ve malzemenin gelişmesiyle de Hellenistik Dönem'in *cavea*'ları yetersiz kalmış, kapasite artışına yönelik yeniden *cavea*'lar inşa edilmiş ya da var olan *cavea*'lara eklemeler yapılmıştır. Bölgede, küçük ölçekli tiyatrolar dışında, anıtsal tiyatroların mimarisi Greko-Romen tarza dönüşmüştür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Lykia tiyatroları sosyal hayat içerisinde merkez Roma geleneğinde var olan bir eğlence türü hâlini almıştır. Buna yönelik *amphi-tiyatro*'lar inşa edilmeden önceki dönemlere ait var olan tiyatrolara parapet/*balteus* duvarları eklenerek ve ayrıcalıklı koltukların *cavea*'daki konumlarındaki yeni düzenlemeleriyle kullanılmışlardır. Anadolu'da az sayıda *amphi-tiyatro* yapılmasının sebebi Anadolu'nun kendi geleneği ve kimliği olan yapılardan vazgeçmek istememesidir çünkü *amphi-tiyatro* yapmak demek tamamen Romalı olmayı benimsemek, mağlup edilen halk olarak entegrasyonu kabul etmektir. Hellenler ve Anadolu'lular, Roma karşısında hiçbir zaman asimile olmamışlardır³⁶.

Prohedria hakkı, oyunları *cavea*'nın en önünde yer alan ayrıcalıklı koltuklarda, izleme ayrıcalığıdır³⁷. Klasik Dönem'de ilk kez Atina Dionysos Tiyatrosu'nda *prohedria* koltukları tek katlı sahne bi-

³¹ Özdilek 2016, 140.

³² <https://www.theatrum.de/> (erişim tarihi: 24.11.2021).

³³ Vitr. *De Arch.* V. VII. 2; Özdilek 2012a, 301; 2012b, 30.

³⁴ Özdilek 2016, 140.

³⁵ Özdilek 2016, 154 vd.

³⁶ Betalli 2021, 21.

³⁷ <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria>; Ferrero 1990, 82.

nasından oyunu en iyi görebilecek alana, *orchestra*'ya yerleştirilmişlerdir. *Orchestra* ya da *cavea*'nın en ön sırasında yer alan *prohedria* koltukları MÖ II. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Tiyatroda *prohedria* hakkını kullanma ayrıcalığı³⁸ rahiplere, kent ve devlet yöneticilerine, saygıdeğer yurttaşlara, onların varislerine, kendilerine özel bir minnet duygusu beslenen yabancılara, bazı durumlarda da savaş yetimlerine, bir onur olarak verilirdi (Fig. 1a)³⁹. Bu koltuklar her *kerkis*'in en ön sırasında yer almaktadır⁴⁰. Boiotia Bölgesi'ndeki Eleutheraî'da, Dionysos onuruna düzenlenen tiyatro gösterilerindeki en önemli kişi Dionysos Eleuthera rahibidir⁴¹. Yanında diğer rahipler, daha düşük rütbedekiler ise ikinci sırada oturmaktadır⁴². Atina Dionysos Tiyatrosu'ndaki *prohedria* koltuğunda bulunan yazıtlar sayesinde⁴³, benzer koltukların Dionysos rahiplerine ait olduğu anlaşılmıştır (Fig. 1b)⁴⁴. Dionysos'a adanan tiyatro yapılarındaki ayrıcalıklı oturma alanlarının da tanrıya hizmet eden Dionysos rahiplerine ayrılması pek doğaldır (Fig. 1c)⁴⁵. Bazı dönemlerde tiyatroların girişinin ücretli olduğu, günde iki *obolus* olduğu bilinmektedir. *Demos*/halktan farklı olarak *prohedria* hakkı olanlara ise ücretsiz giriş hakkı tanınmaktadır⁴⁶. Düzenli kent tasarımı, eşit ada ve parsellere bölünmüş *hippodamik*/ızgara sisteminin doğmasındaki en önemli siyasi gelişme eşitlikçi, kısmen sınıfsız toplum yaşamına dayanan demokrasidir. Demokrasi yönetim şekli sosyal yaşama bağlı olarak şekillenen mimari alanında kendini hissettirir. Toplumun entelektüel ve sosyal yönüne hitap eden tiyatroların ortaya çıkışından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar, sınıf farkına dayalı bir yerleştirme söz konusu değildir, dileyen, istediği yere oturabilirdi. Roma İmparatorluğu yönetimi ise sınıf toplumuna dayanmaktadır, bu durum tiyatro mimarisine yansımıştır. Roma İmparatorluğu'nda her sınıfın kendi için belirlenen alana, *vomitatorium/furnicatum* tonozlu girişlerinden girmekte olduğu ve sadece kendileri için belirlenen alana oturabildiği bilinmektedir. Arkaik Dönem'de sahne binası inşa edilmeden önceki süreçte koronun yer aldığı, dans ederek oyunlar oynanan kısım *orchestra*'dır. Taş *cavea*/*koilon*/*theatron* inşa edilmeden önce seyirciler *orchestra*'nın etrafında çevre yaparak oturmaktadırlar (Fig. 2a)⁴⁷. *Orchestra*'nın formu önceleri daire olmayıp, zamanla tam daire formunu almıştır⁴⁸. *Dithyrambos* korosundan bir aktör öne doğru ilerleyince onu görebilmek için seyirciler *orchestra*'dan çekilmiş, önce ahşap, sonra taş *cavea* tepenin yamacına kademeli oturma sıraları şeklinde inşa edilmiştir⁴⁹ (Fig. 2b)⁵⁰. *Cavea*'nın taş çevrilmesindeki en büyük faktör MÖ 490 yılında *ikria*/ahşap bank⁵¹ formundaki oturma alanı-

³⁸ <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria> ; Ferrero 1990, 82.

³⁹ <https://theatrehistoryonline.wordpress.com/greek-2greek-slidesprohedria>.

⁴⁰ <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria>.

⁴¹ <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria> ; Bierl 2014, 33.

⁴² <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria>.

⁴³ Ferrero 1990, 83.

⁴⁴ <https://tr.depositphotos.com/stock-photos/eleuth%C3%A9reus.html?qview=430154794>.

⁴⁵ Ferrero 1990, 82; <https://www.pinterest.ru/pin/14003448830385254/>.

⁴⁶ Ferrero 1990, 82.

⁴⁷ <https://www.whitman.edu/theatre/theatretour/dionysos/Dionysus%20Evolution/html%20files/Dionysus.Archhaic.htm>.

⁴⁸ Hellmann 2007, 132.

⁴⁹ Tuncel 1938, 125.

⁵⁰ <https://www.whitman.edu/theatre/theatretour/dionysos/Dionysus%20Evolution/html%20files/Dionysus.EarlyClassical.htm>.

⁵¹ <https://logeion.uchicago.edu/Ikria>.

nın çökmesi sonucunda birçok kişinin ölmesidir⁵². *Cavea*'nın karşısında *skene* bulunur. Çadır anlamına gelen barakaya benzer *skene*'yi oyuncular kostümlerini değiştirmek için kullanmışlardır⁵³. Zamanla çadır formundan gelişerek önce tek katlı olmuş ve cephesinde kapıların, dekorların bulunduğu bir tasarımda yapılmıştır. Oyunlar *skene*'nin önünde *proskene*'de oynanmaya başlanmıştır (Fig. 2c)⁵⁴. Kanonik taş tiyatro mimarisinin ilk örneği Atina'daki Dionysos Tiyatrosu'dur⁵⁵. *Orchestra*'da bulunan *prohedria* koltuklarından, oyunu izleme açısı idealdir (Fig. 3a)⁵⁶. Hellenistik Dönem'de ise sahne binasının alçak inşa edilmesi ile görme açısı kısmen iyidir. Hellenistik Dönem'de *prohedria* koltuklarından görüş açısının çok ideal olmamasına karşın yöneticiler ve din adamları sosyal statüleri gereği, toplumda ayrıcalıklı kişi olmaları sebebiyle, *cavea*'nın en ön sırasında rezerv oturma alanlarına oturmuşlardır. Oturma sıralarında yer almayan sırt dayama kısmının bu koltuklarda bulunması, izleyiciye konfor sunmaktadır. Klasik ve Hellenistik dönemlere ait tiyatrolarda; Atina Dionysos (Fig. 3a), Oropos Tiyatrosu (Fig. 3b)⁵⁷, Metropolis Tiyatrosu (Fig. 3c)⁵⁸, Halikarnassos Tiyatrosu, Delos Tiyatrosu (Fig. 4a)⁵⁹, Delphi Tiyatrosu (Fig.4b)⁶⁰ *prohedriae* koltukları *orchestra*'da yer almaktadır.

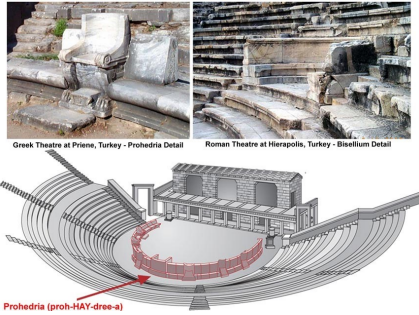

Fig. 1a. Prohedria

Fig. 1b-c Atina Dionysos Eleuthereus

Priene Tiyatrosu'nun *orchestra*'sında *euripos* olarak adlandırılan direnaj kanalının iç bordürü üzerinde *exedral* bir alan düzenlenmiş olup bu bank şeklindeki alanın içerisinde beş adet tekli, taht formunda *prohedria* koltuğu bulunur (Figs. 4c, 5a)⁶¹. Koltukların kolçak topuzları yivli, ayak kısımları

⁵² Tuncel 1938, 130.

⁵³ Tuncel 1938, 127.

⁵⁴ <https://www.whitman.edu/theatre/theatretour/dionysos/Dionysus%20Evolution/html%20files/Dionysus.Periclean.htm>.

⁵⁵ Hellmann 2007, 133.

⁵⁶ <https://www.whitman.edu/theatre/theatretour/dionysos/Dionysus%20Evolution/html%20files/Dionysus.Hellenistic.htm>.

⁵⁷ <https://www.theatrum.de/272.html>.

⁵⁸ Chase 2002, 149. Metropolis Tiyatrosu'nun *prohedriae* koltukları genellikle arkalıklı taht formunda ve kolçaklıdır (Bk. Aslan 2021, 123-152). Metropolis Tiyatrosu *prohedria* alanı için bk. <http://hasatzamanigazetesi.com/metropolis-antik-kenti-kazilarinda-mozaikli-buyuk-bir-kamusal-yapiya-ve-kent-meydanina-ait-izler-bulundu/>; Aslan 2021, 123-152.

⁵⁹ Delos Tiyatrosu *prohedria* alanı için bk. <https://structurae.net/fr/ouvrages/sanctuaire-d-apollo>.

⁶⁰ Delphi Tiyatrosu *prohedria* alanı için bk. <https://tr.pinterest.com/pin/612067405603012519/>.

⁶¹ von Gerkan 1921; Dörpfeld 1924, 50-101; Bulle 1928, 250-253; Sear 2006, 349 vd. Priene *prohedria* alanı için bk. https://externalpreview.redd.it/TNpbliKD0bBGRursYWutdn0LOzRCEYjADencA8v_yQk.jpg?auto=webp&s=25d3c24d07c1b88378df545f61d6024711ae3efb; <http://nyitarch161.blogspot.com/2016/10/the-theater-of-pr>

aslan pençesi şeklinde işlenmiştir. Koltuğun yan yüzünde ise kolçak bölümünde bir volüt, bacak kısmında başka bir volüt bulunur. Koltuğa oturan kişinin ayakları yere değmesin diye ahşap imitasyonu dışı kıvrık aslan ayağı formunda bir tabure işlenmiştir. Taburenin ortasında sarmaşık yaprağı bulunur. *Orchestra*'nın merkezinde Dionysos'la ilişkili bir sunak bulunur. Ele geçen yazıttan buranın Ny-sios adlı bir *agonothetes*'in armağanı olduğu anlaşılmaktadır⁶². Ephesos Tiyatrosu'nda tekli, arkalıklı taht formunda yanlarında açılmış kanatlarıyla tasvir edilmiş sphinks kabartması bulunan Hellenistik Dönem'e ait *prohedria* koltuğu *orchestra*'da bulunmaktadır⁶³. Miletos Tiyatrosu'nda⁶⁴, Magnesia Tiyatrosu'nda⁶⁵, Hellenistik Dönem'de *orchestra*'da yer alan koltuklar Roma Dönemi'nde tiyatro oyunlarında yapılan değişiklikler nedeniyle *orchestra*'dan kaldırılmıştır. Hierapolis'in tiyatrosunun Hellenistik Dönem'e ait *prohedria* koltuğu Roma Dönemi *diazoma*'sına taşınarak kullanılmıştır⁶⁶.

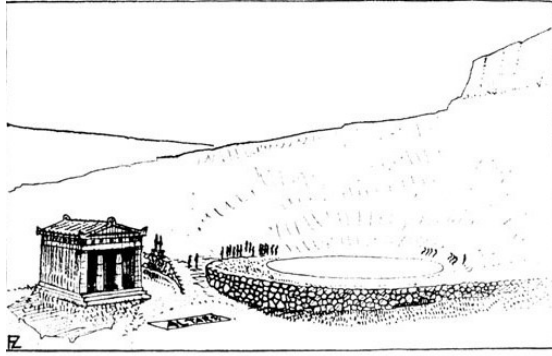

FIG. 146. Temple and Orchestra of Dionysus Eleuthereus, Archaic Period. Drawing by Fiechter
Archaic Period: Late 6th Century / Early 5th Century BCE

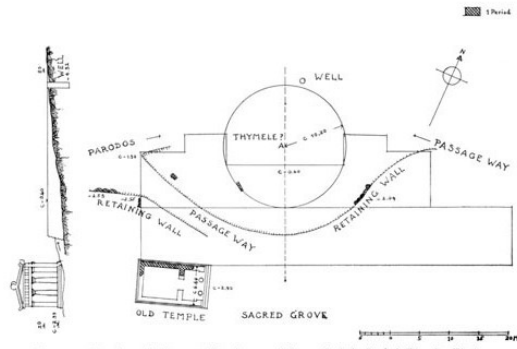
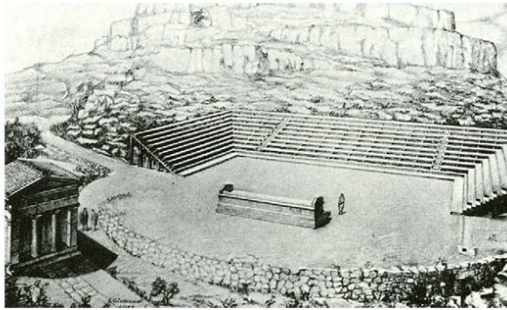
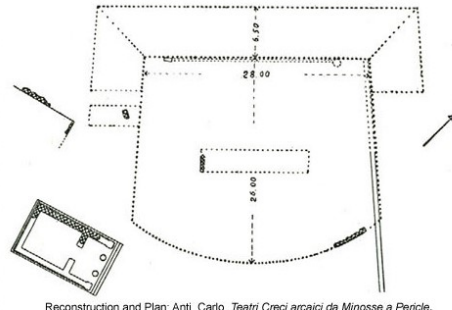

FIG. 145. Precinct of Dionysus Eleuthereus, Athens, Archaic Period. Plan by Fiechter

Fig. 2a. Arkaik Dönem Dionysos Tiyatrosu

Early Classical Reconstruction - ca. 460 BCE

Reconstruction and Plan: Antti, Carlo. Teatri Greci arcaici da Minosse a Pericle.

Fig. 2b. Erken Klasik Dönem Dionysos Tiyatrosu

iene.htm.

⁶² Ferrero 1990, 83.

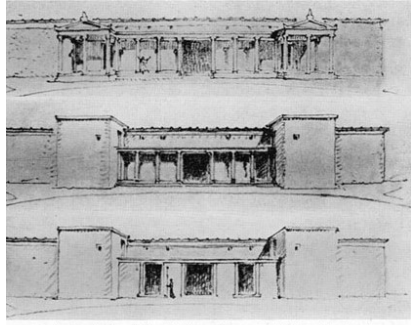
⁶³ Heberdey *et al.* 1912, fig. 27.

⁶⁴ Krauss 1973, 77 vd. Miletos Tiyatrosu *ima cavea*'sında bulunan pulvinar/locus alanın etrafında *baldachine*/tente sistemi kurularak ayrıcalıklı kişilerin gölgede oturması sağlanmıştır.

⁶⁵ Genel olarak bk. Bingöl 2005. Magnesia *Theatron*'unun *cavea podium* duvarı önünde, *prohedriae* koltukları için alanlar inşa edilmiş fakat yaşanan toprak kayması nedeniyle *theatron*'un inşası yarım bırakılmıştır.

⁶⁶ Ferrero 1990, 83.

Early Greek Skene Possibilities, Athens, Mid 5th c. (Fiechter)

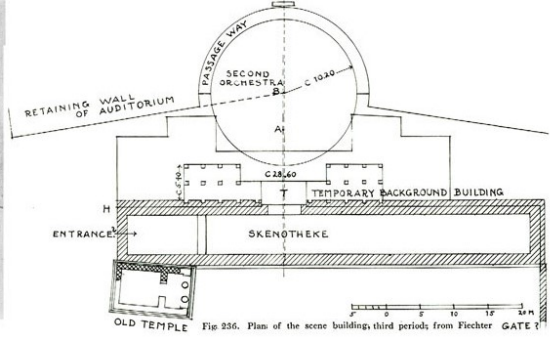
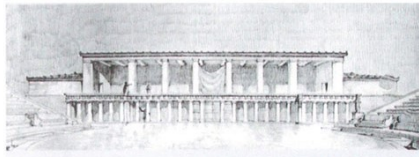

Fig. 236. Plan of the scene building; third period; from Fiechter

Fig. 2c. Perikles Dönemi Dionysos

Γραφική αναπαράσταση της ελληνοιστικής σκηνής (E. Fiechter)
Graphic reconstruction of the Hellenistic stage (E. Fiechter)

The Theatre of Dionysus Eluthera
Hellenistic Reconstruction (ca. 160 BCE)
Photo from Dionysus Theatre Archeological Site, Athens, Greece, 2006

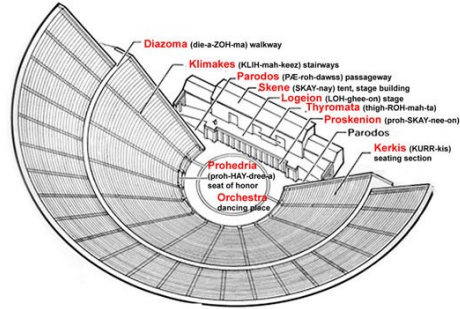

Fig. 3a. Hellenistik Dönem Dionysos

Fig. 3b. Oropos Tiyatrosu

Fig. 3c. Metropolis Tiyatrosu

Fig. 4a. Delos Tiyatrosu

Fig. 4b. Delphi Tiyatrosu

Fig. 4c. Priene Tiyatrosu

Fig. 5a. Priene Tiyatrosu
Prohedria

Fig. 5b. Rhodiapolis Tiyatrosu
Prohedria (Özdeş 2012, Lev. 10)

Fig. 5c. Rhodiapolis Prohedriae (3-D H.
O. Tibikoğlu)

Prohedria ve Lykia Örneği

Lykia tiyatrolarının büyük bir kısmının ilk evresi Geç Hellenistik Dönem'e aittir. MÖ II. yüzyıldan sonra *prohedria* koltukları *cavea*'nın ön sırası ya da *orchestra*'daki yerinden kaldırılarak tek *maenium*'lu tiyatrolarda *cavea*'nın arkasına, iki ya da üç *maenium*'lu tiyatrolarda *diazoma*'nın önüne yerleştirilir. Geç Hellenistik Dönem'den itibaren ayrıcalıklı koltukların *cavea*'daki konumları değişmiş, tasarımları ise genellikle daha yalın iki kişilik taş banklar şeklinde işlenmiştir. Taş banklar, iki kişilik tasarımlarından dolayı latince *bisellium* olarak adlandırılmışlardır. Geç Hellenistik Dönem – Roma Dönemi'ne ait tiyatrolarda Roma inşaa geleneğiyle yenilenmesi nedeniyle, *orchestra*'da yer alan *prohedria* koltukları yerlerinden kaldırılmıştır. Bunun nedeni Roma Dönemi'nde *orchestra*'nın *arena*'ya dönüştürülmesiyle, tiyatrodaki hayvan dövüşleri/*venationes*, gladyatör dövüşleri ve su oyunları/*naumachia* oynanmasıdır. İzleyicilerin zarar görmemesi için *cavea*'nın önünde yer alan koltukların *diazoma* seviyesine çekilmesi gerekmiştir. Ayrıca sahne binasının yüksek olması ve oyunların oynandığı *pulpitum*'un/sahnenin yükselmesi, ayrıcalıklı *bisellium* koltuklarının oyunu en iyi gören ve en geniş alanlı *diazoma*'ya yerleştirilmesine neden olmuştur. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda arkeometrik çalışmalar kapsamında *cavea*'nın çeşitli

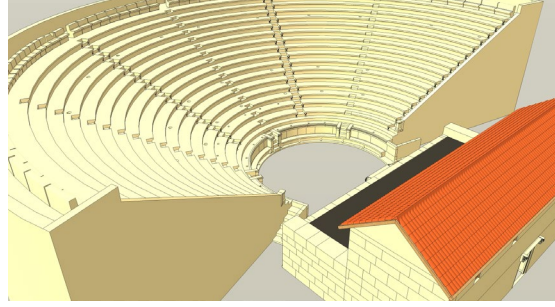

Fig. 6a. Rhodiapolis Tiyatrosu (3-D H. O. Tibikoğlu)

Fig. 6b. Porta Ercolano Pompeii

Fig. 6c. Hierapolis Tiyatrosu Pulvinar

noktalarından sahne binasının görünürlük analizleri yapılmıştır⁶⁷. Lykia tiyatrolarından Rhodiapolis tiyatrosu *prohedria* alanı dışında Hellenistik evreye ait *prohedria* koltukları *in-situ* olarak korunmuş örnek bulunmaz. Bunun nedeni tiyatroların birçoğunda Roma evresinin bulunmasıdır. Rhodiapolis'te *prohedriae* koltuk düzenlemesinin tiyatro mimarisinin bir parçası olarak düzenlenmesi nedeniyle, Hellenistik evreye ait *prohedria* alanı hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Hellenistik Dönem *prohedria* alanı *cavea*'nın alt kısmındaki en ön sıradır (Fig. 5b). Bu bölümün düzenlemesi *cavea*'daki diğer oturma sıralarından farklıdır. Bu fark öncelikle oturma sıralarının boyutlarda ve ince işçiliğinde kendini göstermektedir. En ön sıra *exedral* formda tasarlanıp aslan ayakları ile bezenmiştir. Oturma sıralarının arkasında bulunan *cavea podium* duvarı, oturma sıralarının arkasındaki sırt dayama kısmını oluşturmuş, bu sayede konforlu bir oturma alanı yaratılmıştır. Kentin ileri gelenlerinin *prohedria*, ön sırada oturma hakkını elde ettikleriyle ilişkili onurlandırma yazıtları tiyatrodan ele geçmiştir. Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen *sella curilis* koltukları *prohedria* alanında, genişlikleri nedeniyle *orchestra*'ya yerleştirilmişlerdir (Fig. 5c)⁶⁸. Hellenistik Dönem Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Roma Dönemi evresine göre *cavea*'sı daha küçük ve sahne binası daha alçaktır. Sahne binasının alçak olması *cavea*'nın en ön sırasında yer alan *prohedria*'nın ideal görüş açısına sahip olmasına olanak sağlamıştır (Fig. 6a).

Bisellium, Pulvinar, Tribunallia, Locus, Sella Curilis

Bisellium, Latince bir terim olup zengin işlemeli şeref koltuğudur⁶⁹. Bu koltuklarda sadece bir kişinin oturmasına karşılık, iki kişinin de oturabileceği kadar yeterli alan olması nedeniyle bunlar *bisellium* olarak adlandırılmışlardır⁷⁰. Pompeii'deki bir mezar yazıtında *bisellium* terimi şeref koltuğu şeklinde geçmektedir (Fig. 6b)⁷¹. Roma Dönemi'nde oyunların şeklinin değişmesi, sahne binasının yükselmesi, *cavea*'nın genişletilmesiyle, özel oturma sıraları *diazoma*'da veya *cavea*'nın arkasında yer alır. Roma Dönemi'nde yöneticiler, din adamları, asker komutanlar ve bölgenin zengin kişileri, sınıf farkına dayanan ayrıcalıklara sahip olmuşlardır⁷². Roma Dönemi'nde sosyal statüye dayanan bu ayrıcalığı açık şekilde gördüğümüz en önemli yapı tiyatroların *cavea* kısmındaki oturma sıraları, ayrıcalıklı koltuklar, *locus* alanı ve *cavea* alanına ulaşan *vomitorium* girişleridir. Hellenistik Dönem'e göre Roma Dönemi'nde popülasyonun artması ve sınıf toplumu olmasıyla soylu kişilerin normal halktan ayrılma ihtiyacı doğmuş ve bu gereksinimleri karşılamak adına *bisellium* koltuklarının sayısı artmış ve bu koltuklar *diazoma* alanına yerleştirilmiştir. Orta ve büyük ölçekli kapasiteye sahip, hemen hemen tüm tiyatroların *diazoma*'sının önünde *bisellium* koltukları bulunmakta olup bu koltuklara ayrıcalıklı kişiler oturmaktadır. *Cavea*'nın *ima cavea* bölümünde görüş açısı daha iyi olması ve akustiğin daha iyi olması nedeniyle sosyal statü olarak daha zengin kişiler oturmaktadır. *İma cavea*'nın son sırasında onu tamamlayan ve arkalıklı *bisellium* koltukları *diazoma*'da ayakta duran seyirciler ile arkalıkları sayesinde parapet duvarı gibi bir ayırım yaratmaktadır. Böylelikle ayakta duran seyircilerin oturan kişilere ayaklarının çarpması engellenmiş ve *diazoma* koridorundan geçiş yapan seyircilerin ön sırada

⁶⁷ Özdilek 2014, 14 fig. 29.

⁶⁸ Özdilek 2022, 22-47.

⁶⁹ <https://logeion.uchicago.edu/bisellium> ; Sear 2006, 6.

⁷⁰ <https://logeion.uchicago.edu/bisellium>.

⁷¹ <https://logeion.uchicago.edu/bisellium> ; <https://www.planetpompeii.com/it/map/porta-ercolano/475-porta-ercolano-e-necropoli-4.html>.

⁷² Sear 2006, 3 vd.

oturan kişileri rahatsız etmesi engellenmiştir⁷³. *Bisellium* koltukları *ima* ve *summa cavea*'nın mimari bir düzenlemesi, tamamlayıcı parçası olmuştur. *Diazoma* duvarlarının *cavea*'da yarattığı kot farkı nedeniyle de arka sıralarda oturanların oyunları izlemesinde görünürlük açısından bir engel oluşturmaktadır. *Bisellium* koltukları, oturma sıralarının, yarıya yakın kısımda yer alan, 2 mm çıkıntı yapan profil çizgisi üzerine yerleştirilmişlerdir. Oturma sırasının ön kısmına ise ayaklar konulmaktadır. Koltukların yükseklikleri rahatça ayakların yere basacağı yükseklikte tasarlanmıştır. Koltuğun ön profili düz olabildiği gibi *kyma rekta-kyma reversa* profilleriyle de süslenmiştir. Ayakları içeriye doğru kıvrıldığında koltuğun alt kısmında tıpkı oturma sıralarında da olduğu gibi içeriye doğru profil yapmaktadır. Koltukların ölçüleri değişmekle birlikte genellikle iki kişilik, bazen üç bazen de tek kişiliktir. Bunların kolçakları olabildiği gibi koltuklar kolçaksız da olabilmektedir. Kolçak kısmı Yunuslar ya da deniz yaratıklarıyla yüksek kabartma şeklinde bezenmiştir. Sırt dayama kısmında yazıtlar bulunur. *Prohedria* koltuklarında olduğu gibi *bisellium* koltuklarının da köşelerinde aslan ayakları betimlemeleri oldukça yaygın kullanılan bir süsleme ögesidir. Aslan ayaklarının antikitede ahşap mobilyalarda; *kline*, koltuk, sehparların ayaklarında kullanıldığı bilinmekte olup bu gelenek günümüze kadar mobilyalarda uygulanmaktadır⁷⁴. Ahşap işçiliğinin yansıdığı taş *prohedria* ve *bisellium* koltuklarında, *exedral pulvinar* koltuklarında, *locus*'larda, *cavea* oturma sıralarında, lahitlerin podyumlarında aslan ayakları bezemesi bir gelenek olarak dekoratif amaçlı kullanılmakta olup bu geleneğin taşıdığı ikonografi hiç şüphesiz aslanın gücü, hâkimiyeti temsil eden üstün bir hayvan olmasıdır⁷⁵. Tiyatrodaki özel oturma alanlarına oturanların sosyal statülerinden dolayı gücü barındıran kişiler olmasıyla bu ikonografi örtüşmektedir. *Pulvinar*; tanrılar ve ilahi onurlara layık görülen kişiler için minderler ve üzerine örtü yayılmış bir kanepedir; tanrıların minderli kanepesi, koltuğudur⁷⁶. *Pulvinar*, *circus*'larda da şeref koltuğu olarak da bulunmaktadır⁷⁷. Roma Dönemi'nde inşa edilen Hierapolis Tiyatrosu'nun⁷⁸ *ima cavea*'sının ortasında *exedral* formlu bir *pulvinar* alanı bulunmaktadır (Fig. 6c)⁷⁹. Laodikeia Hellenistik Dönem Batı Tiyatrosu'nun *cavea*'sının ortasında *pulvinar* alanı kazılar sonrasında ortaya çıkarılmıştır⁸⁰. *Pulvinar* terimi kimi zaman *bisellium* olarak da kullanılmaktadır. Pergamon Tiyatrosu'nun *ima cavea*'sının merkezinde dikdörtgenler prizması formuna yakın *pulvinar* alanı yapılmıştır. *Pulvinar* alanı, içerisinde 5 oturma sırası olacak şekilde, ayrıcalıklı kişiler için rezerv oturma alanı, bir tür loca olarak tasarlanmıştır⁸¹. *Tribunal*; yargıçların koltuklarının yerleştirildiği yükseltilmiş yarım daire biçimli veya kare bir platform, bir yargı kürsüsü, mahkemelerde yer aldığı gibi meclis binalarında/*bouleuterion*'larda, *odeion*'larda ve tiyatrolarda da bulunur. Dikdörtgenler prizması formunda olabildiği gibi, *eksedral* yarım daireye yakın ya da "U" formunda tasarlanmışlardır. Tiyatro-

⁷³ Ferrero 1990, 84.

⁷⁴ Sales Meyer 2016, 435; genel olarak bk. Richter 1926.

⁷⁵ Lykia tiyatrolarındaki aslan pençesi örnekleri ilerideki bölümde örneklerle açıklanmıştır.

⁷⁶ <https://logeion.uchicago.edu/pulvinar>.

⁷⁷ <https://logeion.uchicago.edu/pulvinar>.

⁷⁸ Ferrero 1990, 140. Hellenistik Dönem tiyatrosu depremden sonra kullanılamaz duruma gelmesiyle birlikte, bu döneme ait malzemeler içerisinde de koltuklar devşirme malzeme olarak Roma Dönemi tiyatrosunda işlevinden bağımsız olarak kullanılmıştır.

⁷⁹ Hierapolis Tiyatrosu (Foto: B. Özdilek).

⁸⁰ <http://laodikeia.pau.edu.tr/sayfa//2021-yili-calismalari-2>.

⁸¹ Sear 2006, 346.

larda *praetor*'un koltuğudur⁸². *Tribunal* koltuklarına kentnin yöneticileri, üst düzey memuru olan senatörler⁸³, *magistrat*'lar⁸⁴ oturmaktadır. Patara *Bouleuterion*'unun⁸⁵ *caveas*'ında *exedral* formdaki *pulvinar/tribunal* koltukları bulunur (Fig. 7a)⁸⁶. Bu alan genellikle senatörlere ayrılmış (*locus*) alandır. Priene Tiyatrosu, Pergamon Akropolis Tiyatrosu ve Pergamon'daki Asklepion *Odeion*'unda da yarım daireye yakın *tribunalia/pulvinar* alanı bulunmaktadır. Kuzey Afrika'da Ptolemais *Odeion*'unun ortasında *tribunalia/pulvinar* bulunmaktadır⁸⁷. *Locus*; tiyatro, *circus* ve forumlardaki oturma alanıdır⁸⁸. Ayrıca senato tarafından yabancı büyükelçilere verilen yerdir⁸⁹. *Cavea*'larda bir tür mimari bir düzenleme ile üzeri örtülü yönetici ve üst düzey kişilere ayrılan diğer oturma alanlarından ayrılmış, genellikle sahne binasını en iyi gören aksa yerleştirilen ve üzeri örtülü alandır. Tlos Tiyatrosu *ima cavea*'da beşinci ve yedinci oturma sıralarını kaplayan alanda *locus* aynı zamanda *pulvinar/tribunalia* olarak da adlandırılabilir, ayrıcalıklı kişilerin oturması için çevresi duvarlarla çevrilmiş bir loca yapılmıştır⁹⁰. Latince *locus* kelimesi, günümüzde loca anlamında kullanılmakta olup, *logeion* kavramıyla karıştırılmamalıdır. Antik tiyatro terminolojisinde *logeion*, Hellence, sahne binasında oyunların oynandığı platformdur, Latince *pulpitum* olarak adlandırılmaktadır⁹¹. *Sella curilis/diphros okladias*⁹²; katlanır, açılıp kapanabilen x formunda bacakları olan koltuk türüdür. Orijinali ahşap, bronz fil dışından üretilen mobilyanın üç boyutlu taş oyu tek örneği Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçmiştir. Roma Dönemi'nde askerî, dinî, siyasi sınıfın üyelerinin ayrıcalıklı oturma hakkı olarak kullandıkları bilinmektedir. Rhodiapolis tiyatrosunda bulunmuş olan iki adet *sella curilis* koltuğunun, kentnin ileri gelen üst düzey kişileri tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Sosyal statüye yönelik ikonografik anlam taşıyan ve ünik olan *sella curilis*'lerin Rhodiapolis Tiyatrosu'nda ele geçmesi oldukça önemli bilgiler sunmuştur.

Fig. 7a. Patara Bouleuterion
Pulvinar

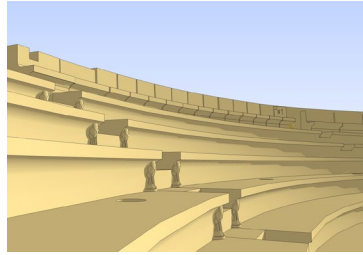

Fig. 7b. Bisellium Alanı (3-D H. O.
Tibikoğlu)

Fig. 7c. Rhodiapolis Bisellium
Alanı

⁸² <https://logeion.uchicago.edu/pulvinar>.

⁸³ Sear 2006, 6.

⁸⁴ <https://logeion.uchicago.edu/pulvinar>.

⁸⁵ Korkut & Grosche 2007, 44.

⁸⁶ <https://www.alamy.com/the-assembly-hall-of-the-lycian-league-bouleuterion-in-ancient-city-patara-antalya-turkey-image349585254.html>.

⁸⁷ Caputo 1959, 67 vd.

⁸⁸ <https://logeion.uchicago.edu/locus>.

⁸⁹ <https://logeion.uchicago.edu/locus>.

⁹⁰ Korkut 2015, 32, 101 Res.72.

⁹¹ <https://logeion.uchicago.edu/logeion>.

⁹² Özdilek 2022, (baskıda).

Roma Dönemi Lykia Tiyatrolarındaki Bisellium Koltukları Işığında Rezerv Oturma Donanımlarının Sosyal Statü ile İlişkisi

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yer alan *bisellium* koltukları, bank şeklinde tasarlanmış olup bunların kolçak bölümü bulunmaz (Fig. 7b)⁹³. *Bisellium*'lar, normal oturma sıralarına göre sırt dayama kısımlarının bulunması nedeniyle daha rahat oturma alanlarıdır ve bu nedenle sosyal statü bakımından zengin kişilerin daha fazla ücret ödeyerek oturduğu koltuklar olabilirler⁹⁴. Koltuklar tek, çift ve üç kişinin oturabileceği genişlikte tasarlanmıştır. Rhodiapolis'te en çok iki kişilik koltuk bulunmaktadır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda tespit edilebilen yirmi iki adet *bisellium* koltuğuna yaklaşık otuz altı kişi sığmaktadır (Fig. 6a)⁹⁵. *Bisellium* koltuklarının üç tanesinin sırt dayama kısmının üzerinde kübik formlu oyuklar bulunmaktadır. Bu yuvaların gölgelik sistemiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Fig. 8a). *Bisellium* koltukları, *cavea*'nın en son oturma sırasının gerisine *diazoma* alanına yerleştirilmişlerdir (Fig. 7b⁹⁶-c⁹⁷). Koltuklardan bazıları hâlen, *cavea*'da *in situ* yerlerinde durmaktadır. Bazıları Doğu Roma Dönemi *kastron*'unda/tahkimatlı yerleşim alanının surlarında yapı taşı, devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bunların dışında kalanlardan bazıları da başka yerlere taşınmıştır. Koltukların bazılarının sırt yaslanan yüzlerinde Hellenic harf karakterleri kazınmıştır (Fig. 8b). Koltukların üzerinde bulunan yazı karakteri, D. D. B. Ferrero'ya göre MS III.

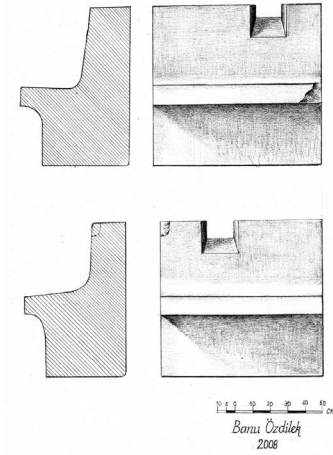

Fig. 8a. Rhodiapolis Bisellium

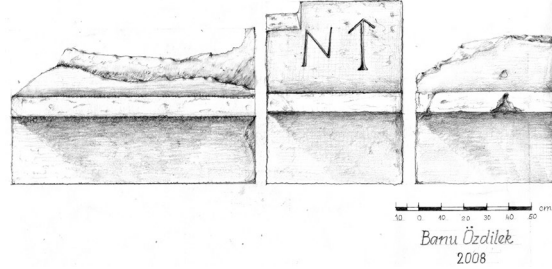

Fig. 8b. Rhodiapolis Bisellium Koltukları

Fig. 8c. Kadyanda Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

⁹³ *Bisellium* Alanı (3-D H. Onur Tıbıkoğlu, Özdilek 2012a, Lev. 17 Res. 30a).

⁹⁴ *Magnesia Stadium*'undaki *prohedriae* koltuklarında yazıtlar vardır. 2500 kişi kapasitesine sahip *kerkides*'lerden bir tanesinde, Ephesos'tan gelenlere ayrıldığı yazılmıştır. Ayrıca *Magnesia Stadium*'unda Smyrna ve Myus gibi kentlerin isimleri de oturma sıralarına işlenmiştir. İmparatorlar, kent yöneticileri, başrahiplerinin de unvan ve isimleri ayrıcalıklı koltuklara yazılmıştır. Oturma sıralarının üzerindeki yazıtlara göre farklı meslek gruplarına; fırıncılar, tuzlu balık üreticileri, kuşçular, bahçıvanlara ayrılmış olduğu anlaşılmıştır: Bingöl 2011, 125.

⁹⁵ Rhodiapolis Tiyatrosu Canlandırma 3-D H. Onur Tıbıkoğlu, Özdilek 2012a, Lev. 5 Res. 4b.

⁹⁶ Rhodiapolis Tiyatrosu Canlandırma 3-D H. Onur Tıbıkoğlu, Özdilek 2012a, Lev. 17 Res. 30a.

⁹⁷ Rhodiapolis Tiyatrosu *bisellium* koltukları, Özdilek 2012a, Lev. 17 Res. 29.

yüzyıl özellikleri göstermektedir⁹⁸. *Bisellium* üzerindeki yazıtlar koltukların yapım tarihini vermektedir, daha sonradan koltukların üzerine kazınmış olabilirler.

Kadyanda Tiyatrosu⁹⁹ tek *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Cavea*'nın en arkasında *in-situ bisellium* koltukları bulunmaktadır (Figs. 8c¹⁰⁰, 9a). Koltukların köşelerinde ince işçilikli aslan ayakları vardır (Fig. 9b). Aslan ayağındaki pençelerin üst kesiminde, birbirini örten tüyler genel hatlarıyla verilmiştir. Alt kesiminde pençenin parmak boğumları belirgindir ve uçlarındaki tırnaklar işlenmiştir. *Bisellium* koltuklarına ulaşmak için *cavea*'nın bu kesimine çok sayıda basamak/*klimakes* yapılmıştır. *Bisellium* koltuklarının sırt dayama kısmında yazıtlar yer almaktadır (Fig. 9c). Bu yazıtlar şehrin ileri gelenleri ile ilgilidir. Lykia Tiyatroları içerisinde *bisellium* koltuklarının *in-situ* korunduğu örneklerden biridir.

Fig. 9a. Kadyanda Tiyatrosu (B. Ö.)

Fig. 9b. Kadyanda Tiyatrosu Aslan Ayağı (B. Ö.)

Fig. 9c. Kadyanda Tiyatrosu Yazıtlı Bisellium (B. Ö.)

Kibyra Tiyatrosu¹⁰¹ üç *maenium*'a sahip tek Lykia tiyatrosudur. İki sıra *bisellium* koltukları ikinci *diazoma*'nın önünde ve *cavea*'nın en arkasında *in-situ* olarak durmaktadır (Fig. 10a). *Bisellium* koltukların sırt yaslama kısmında yazıt bulunur (Fig. 10b). *Bisellium* koltuklarının arkasında yer alan parapet duvarı üzerinde Kibyra halkı ve kentteki önde gelen beş sülalenin, kentte önemli memuriyet görevi yapmış hayırsever vatandaşların onurlandırmaları bulunur¹⁰². *Gymnasiarkh*'lık görevi üstlenen Kibyralıların onurlandırıldığından bahsetmektedir. *Diazoma*'nın arkasında yer alan bu yazıtların içeriklerine baktığımızda kentte önemli faaliyetler gerçekleştirilen ve kent tarafından onurlandırılan kişilerle bağlantılı olması, *bisellium* koltuklarının da kentin ileri gelenleri için ayrılmış olduğunu göstermektedir. Lykia'nın en fazla kişi kapasitesine sahip tiyatroları arasında olmasından dolayı *bisellium* koltuklarının sayısı fazladır ve hepsi yerinde/*in situ* olarak iyi korunmuş durumdadır (Fig. 10c).

⁹⁸ Ferrero 1990, 84.

⁹⁹ Benndorf & Niemann 1930, 240; Ferrero 1974, 105-111; Frézouls 1985, 449-461; Wurster 1996, 164; Yılmaz 2009, 88.

¹⁰⁰ *Bisellium* Koltukları (Çizim B. Özdilek, Özdilek 2012a, Lev. 17 Res. 30b).

¹⁰¹ Petersen & Luschan 1889, 186-189; Ferrero 1966, 7-24; 1974, 146; Corsten 2005, 27 vd.; Yılmaz 2009, 106; Özüdoğru 2018, 225-231.

¹⁰² Ferrero 1974, 195; Sturgeon 2004, 422.

Fig. 10a. Kibyra Tiyatrosu Yazıtlı Bisellium (B.Ö.)

Fig. 10b. Kibyra Tiyatrosu Yazıtlı Bisellium (B. Ö.)

Fig. 10c. Kibyra Tiyatrosu Yazıtlı Bisellium (B.Ö.)

Ksanthos Tiyatrosu'nun *bisellium* koltukları in-situ olarak korunmamıştır. Ksanthos Tiyatrosu'nun *bisellium* koltuklarından bazılarının, Doğu Roma Dönemi'nde (MS VI. yüzyılda), bir kısmı *cavea*'nın üzerine inşa edilen *kastron* duvarının içerisinde devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁰³. *Bisellium* koltuklarının Doğu Roma Dönemi *kastron*'larında devşirme yapı taşı olarak kullanıldığı bir örnek de Rhodiapolis Tiyatrosu olduğundan yukarıda bahsetmiştik.

Kyaneai Tiyatrosu iki *maenium*'dan oluşmaktadır. *Bisellium* sırası *diazoma*'nın önünde in-situ olarak günümüze kadar ulaşmış ve Lykia tiyatroları içerisinde en iyi korunmuş örnektir (Fig. 11a-b). *Klimakes*'lerin yanında bulunan *bisellium*'ların köşelerinde dış konturlarıyla bırakılmış aslan ayakları bulunur (Fig. 11c).

Fig. 11a. Kyaneai Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 11b. Kyaneai Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

¹⁰³ Dönmez 2022, 58 fig. 6b.

Letoon Tiyatrosu'nun¹⁰⁴ iki *maenium*'dan oluşan bir *cavea*'sı bulunmakta olup, *cavea*'nın ön sırasında, *diazoma*'nın önünde (Fig. 12a) ve *cavea*'nın en arkasında (Fig. 12b) olmak üzere üç sıra aslan ayaklı, kolçaksız *bisellium* koltukları bulunmaktadır. Ön sıralarda yer alan *bisellium* koltuklarının aslan ayakları ince işçiliktir (Fig. 12c). *Cavea*'nın en arkasında bulunan *bisellium* koltuklarının köşelerindeki aslan ayaklarının bazılarında yarım işçilik vardır (Fig. 13a-b). *Cavea*'nın en arkasındaki *bisellium* koltuklarından bazılarının ise yontulmadan kabaca bırakıldığı görülmektedir (Fig. 13c). Aslan ayaklarının işçilikleri, tipleri, ölçülerinin birbirinden farklı olması, birçok ustanın, çırağın birlikte çalıştığını, aynı zamanda belli bir şablonun uygulanmadığını ve tiyatro *caveası*'nin yapımının yarım kaldığını göstermektedir. Aslan ayaklarının üst kesiminde, birbirini örten tüyler genel hatlarıyla verilmiş, detaylar işlenmemiştir. Aslan ayağının pençesinde ise, parmak boğumları belirgin ve turnakları detaylıca işlenmiştir. Letoon Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde en çok *bisellium* koltuğuna sahip örneklerdir. Bu durum Letoon'un Lykia Bölgesi için ortak bir kült alanı olması ve tiyatronun da dinsel festivallerin kutlandığı, meclis kararlarının deklare edildiği, *agon*'lar ve gösterilerin düzenlendiği bir cazibe mekânı olmasıyla birlikte festivallere çok sayıda üst düzey davetlinin katılmasından kaynaklanmaktadır. İnce işçilikli aslan ayaklarının tarihlere açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Letoon'da Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait Ksanthoslu Arrunti'ye ait bir onurlandırma anıtının podiumunda aslan ayakları yer alır. Arrunti Anıtı'ndaki aslan ayakları ile tiyatrodakilerin işçiliği karşılaştırıldığında benzerlikler göze çarpmaktadır. Dolayısıyla MÖ I-MS I. yüzyıl ince işçilikli aslan ayaklarının bulunduğu *bisellium* örnekleri için önerilebilir.

Fig. 11c. Kyaneai Tiyatrosu Aslan Ayağı (B. Ö.)

Fig. 12a. Letoon Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 12b. Letoon Tiyatrosu Bisellium (B. Ö.)

Fig. 12c. Letoon Tiyatrosu Aslan Ayağı (B.Ö.)

Limyra Tiyatrosu iki *maenium*'dan, *summa* ve *imma cavea*'dan oluşmaktadır¹⁰⁵. *Diazoma* önündeki koltuklar korunmasa da olasılıkla burada yer almaktaydı. *İma cavea*'da yer alan oturma sıraların üzerinde ve bazı oturma sıralarının ön profilleri üzerinde yazıtlar yer alır. En önden üçüncü sıra *prohedriae* mensuplarına ayrılmış olduğu üzerinde büyük harflerle kazınmış yazıtlardan anlaşılmıştır. Yazıtlar oldukça büyük ölçülerde 2'li, 3'lü harflerden oluşur. Bir oturma sırasında "O Y K A I" yazılmıştır

¹⁰⁴ des Courtils & Laroche 1998, 471-477.

¹⁰⁵ Knoblauch 1993, 139-141.

(Fig. 14a). Başka bir oturma sırasında ise "...IE..." harfleri okunabilmektedir (Fig. 14b). Bu yazıtların Limyra'daki soylu ailelerine, sülalelere ait olduğu düşünülmektedir¹⁰⁶. Yazıtların bulunduğu *cavea*'nın bahsedilen bu bölümünde, *baldachine*/gölgelik için kare oyuklar ve bir stel için üçlü zivana yuvaları bulunmaktadır (Fig. 14c).

Myra Tiyatrosu iki *maenium*'dan/ bölüm oluşmakta olup *diazoma* önünde *bisellium*'lar bulunmaktadır (Fig. 15a-b). Koltukların kolçak kısımlarında farklı türde karışık deniz yaratıkları, canavarları tasvir edilmesiyle bölge içerisinde en özgün ve ince işçilikli *bisellium*'lardır. Benzer örnekleri Pamphylia Bölgesi tiyatrolarından Aspendos¹⁰⁷ (Fig. 19a-b), Side¹⁰⁸ (Fig. 19c), Perge¹⁰⁹, Lydia Bölgesi'nden Aphrodisias tiyatrolarındaki *bisellium*'larda görülmektedir. Birinci tip *bisellium* koltuğunun kolçağında ağızda istakoz yakalamış iri gözlü bir yunus tasvir edilmiştir (Fig. 15c). Yunusun yakaladığı istakozun kısıkları balığın ağzının iki yanından dışarıya sarkmaktadır. Yunusun gözünün yanından kısa yüzgeçler, çenesinin iki yanından açılmış uzun yüzgeçler betimlenmiştir. Sırt yüzgeci kuyruğuna kadar işlenmiştir. İkinci tip ön ayakları aslan pençesi ile perdeli şekilde tasvir edilen, küçük kulakları bulunan bir deniz canavarıdır. Deniz canavarının başı kırık olduğu ile tanımlanması zordur (Fig. 16a). Deniz canavarı, ağızyla, istakoz benzeri bir canlı yakalamıştır. Deniz canavarının vücudu triton şeklinde, helezon formunda kıvrılmış uzun ve pullu kuyruğu vardır. Deniz canavarının kulaklarının arkasından yüzgeç şeklinde bir yele ve gövdesinden küçük yüzgeçler çıkmaktadır. Koltukların bazılarının kolçak bölümündeki deniz canavarlarının dış konturlarıyla işlenip, yarım işçilikli bırakıldığı gözlemlenmiştir. Deniz canavarlı koltukların köşelerinde bulunan aslan ayakları diğer örnekler göre daha büyük ve dış konturlarıyla, detaylar verilmeden işlenmiştir. Benzer *bisellium* koltukları Perge Tiyatrosu'nda bulunmaktadır. Her iki tiyatrodada da *kolymbethra*/su oyunlarının düzenlemesiyle bağlantılı olarak koltukların bezemelerinde deniz yaratıklarıyla ilgili bir tema seçilmiş olabilir.

Fig. 13a-b. Letoon Tiyatrosu Aslan Ayağı (B.Ö.)

Fig. 13c. Letoon Tiyatrosu Bisellium Yarım İşçilik (B.Ö.)

¹⁰⁶ Borchhardt 1999, 100 vd.

¹⁰⁷ Rosetto & Sartorio 1994, 393.

¹⁰⁸ Rosetto & Sartorio 1994, 499.

¹⁰⁹ Öztürk 1999, 32.

Fig. 14a. Limyra Tiyatrosu Yazıtlı Oturma Sıraları (B.Ö.)

Fig. 14b. Limyra Tiyatrosu Yazıtlı Oturma Sıraları (B.Ö.)

Fig. 14c. Limyra Tiyatrosu Yazıtlı Oturma Sıraları (B.Ö.)

Fig. 15a. Myra Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 15b. Myra Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 15c. Myra Tiyatrosu Deniz Yaratıklı Bisellium (B.Ö.)

Myra Tiyatrosu'nda *cavea*'nın ortasında bulunan kapalı mekânda devşirme malzeme olarak kullanılmış, ince aslan ayağı işçiliğinden dolayı Roma İmparatorluk Dönemi öncesine ait olduğu düşünülen bir *prohedria* koltuk parçası bulunmaktadır (Fig. 16b). *Prohedria* koltuğunun köşesinde, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki gibi tüyleri baklava dilimi şeklinde işlenmiş, yan tarafında *palme*'li spiral bulunan bir aslan ayağı kabartması vardır. Koltuğun kenarında da profilli bir de çerçeve yer alır. Myra Tiyatrosu'nda *cavea*'nın geç öneminde küçük taşlarla örülüp kapatılan alanında kalan oturma sıralarının ön yüzündeki profillerinde A...ΘΥΛΗ., başka bir sırada ΔΦ.... yazılıdır. Bu yazıtlar, ön sırada

oturma hakkına sahip kişiler ve ailelerle ilgili olmalıdır ve benzeri Limyra Tiyatrosu'nda da vardır¹¹⁰. Myra Tiyatrosu'nda *summa cavea*'ya çıkılan batıdaki merdivenli galerinin ilk tonozlu odasının içerisinde, devşirme yapı taşı olarak kullanılan blokların, Hellenistik Dönem'e ait *cavea*'nın oturma sırası blokları olduğunu düşünülmektedir (Fig. 16b). Bu bloklar üzerindeki yazıtlar Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne ait olup, tiyatronun erken evresine ait oturma sıraları olduğu tespit edilmiştir. Oturma sıralarından bazıları yalın bazıları üzerinde yazıt bulunur. Yazıtlı oturma sıralarında ΕΨΗΦΙ; ΟCΠ; Μ.....?; ΑΘ.....?ΓΛ; Λ ve Α harfleri; ...Τ; Τ Ν C K; Ρ Α; Μ ? Α harfleri yer almaktadır (Fig. 16b). Bu tonozlu oda dışında batı yönünden *summa cavea*'ya çıkan basamaklı merdivenler takip edildiğinde, batı duvarda iki oturma sırası dikey olarak duvarda devşirme malzeme olarak kullanılmış olup bu oturma sıralarından birinin üzerinde T O M harfleri yer almaktadır. Myra Tiyatrosu'nun *diazoma podium* duvarı üzerine kazınmış "Gaius'un yeri" ve "Praksion'un yeri" yazıtları tiyatrolardaki Roma sınıf toplumunda yapısı içerisinde sosyal statüleri göstermesi açısından değerlidir¹¹¹. Myra Tiyatrosu'ndaki *bisellium* koltuklarının bir kısmı *diazoma* alanında bulunmaktadır. Olasılıkla *diazoma podium* duvarındaki bu yazıtlar, hemen önünde yer alan *bisellium* koltuklarına oturma hakkına sahip Gaius ve Praksion'la ilişkilidir.

Fig. 16a. Myra Tiyatrosu Aslan Ayaklı Koltuk (B.Ö.)

Fig. 16b. Myra Tiyatrosu Yazıtlı Bloklar (B.Ö.)

Fig. 16c. Nisa Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Nisa Tiyatrosu tek *maenium*'dan oluşmaktadır. *Cavea*'nın arkasında üç adet *in-situ bisellium* koltuğu bulunmaktadır (Fig. 17a).

Patara Tiyatrosu¹¹² iki *maenium*'dan oluşmaktadır. *Diazoma*'nın önünde *bisellium* koltukları bulunur (Fig. 17b). Koltukların bazılarının köşelerinde dış konturlarıyla, detayları işlenmeden bırakılmış aslan ayakları bulunmaktadır. Patara Tiyatrosu'nun *summa cavea*'sının üstten üçüncü sırasında Hellenic harflerle kazınmış bir yazıt bulunmaktadır. Bu alan rezerv bir oturma alanıdır.

¹¹⁰ Borchhardt 1999, 100 vd.

¹¹¹ Petersen & von Luschan 1889, 29.

¹¹² Genel olarak bk. Piesker & Ganzert 2012.

Fig. 17a. Patara Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 17b. Telmessos Tiyatrosu (B.Ö.)

Fig. 17c. Telmessos Tiyatrosu (B.Ö.)

Fig. 18a. Tlos Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

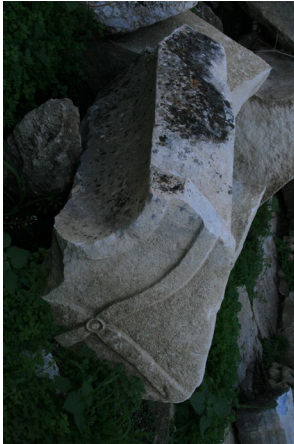

Fig. 18b. Tlos Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 18c. Tlos Tiyatrosu Yazıtlı Oturma Sıraları (B.Ö.)

Telmessos Tiyatrosu iki *maenium*'dan oluşmaktadır. *Diazoma*'nın önünde, *ima cavea*'nın en son sırasında *bisellium* koltukları bulunmaktadır (Fig. 17c). Fakat bu koltukların bir kısmı Geç Roma Dönemi'nde parapet duvarında ve *cavea*'nın ortasına Doğu Roma Dönemi'nde yapılmış üzeri tonozla örtülü mekân içerisinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Ayrıca sahne binasının çeşitli noktalarına *bisellium* koltukları taşınmıştır. Doğu Roma Dönemi'nde tiyatrolar bir süre daha kullanıldıktan sonra işlev değiştirmişler ve farklı amaçlarla kullanıldıkları için *cavea*'ya bitişik tasarlanmayan taşınabilen parçalar olan *bisellium* koltukları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Tlos Tiyatrosu'nun *diazoma*'sında *bisellium* koltukları bulunur. Bu koltukların köşelerinde aslan ayakları vardır (Fig. 18a). *Bisellium* koltuklarının yan yüzleri de ahşap imitasyonu, çapraz ayakları olan *diphros*/sandalye formunda işlenmiştir (Fig. 18b, c). Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen ahşap

imitasyonu taş *sella curilis*'leri hatırlatsa da Tlos Tiyatrosu'ndaki örneklerin farkı sırt dayama kısmı bulunmasıdır. Tlos'taki koltuklar *diphros* bezemesine sahip, *bisellium* formundadırlar. Cavea'daki oturma sıraları üzerinde yer alan yazıtlı alanlar, ayrıcalıklı kişilere ayrılmış rezerv oturma alanlarıdır (Fig. 18c).

Arykanda, Antiphellos, Balboura (Yukarı), Oinoanda tiyatrolarında *orchestra*'ya düşmüş parçalardan yola çıkarak olasılıkla *diazoma*'nın önünde *bisellium* koltuklarının yer aldığı düşünülmektedir.

Roma Dönemi Tiyatrolarında Ayrıcalıklı Oturma Alanlarının Konumu

Roma Dönemi'nde on iki levha yasalarıyla da toplum imajındaki sosyal sınıf ayrımı¹¹³, Roma Dönemi tiyatro kültürünü değiştirdiği gibi mimarisini de etkilemiştir. Roma Dönemi'nde halka yönelik düzenlenen ve çok rağbet gören eğlenceler; gladyatör oyunları, hayvan avı/*venationes*, hayvanlar arasında mücadeleler, hayvanlar ile insanlar arasındaki mücadeleler/*bestarius*, su oyunları/*kolymbetra*, deniz savaşları/*naumachia* gösterileridir. Roma Dönemi'nde eğlence anlayışının değişmesiyle, tiyatronun kullanımını ve seyircilerin yerleştirilmesi yeniden şekillenmiştir. Artan popülasyonu ve gereksinimleri karşılayacak şekilde *cavea*'nın büyütülmesiyle, kentin ileri gelenleri, zenginleri, özel meslek gruplarına mensup kişiler için *bisellium* koltukları *diazoma*'nın önüne ya da *cavea*'nın en arka sırasına yerleştirilmiştir¹¹⁴. Roma Dönemi'nde yöneticiler, yüksek devlet memurları, senatörler, asker komutanlar, üst düzey memurlar, din görevlileri, zengin aileler, değişik meslek grubuna mensup iş adamları için çok sayıda *bisellium* yapılmış, koltuklar hayvan mücadeleleri vb. oyunlar sırasında arena olarak kullanılan *orchestra*'dan ya da *cavea*'nın en ön sırasından, *diazoma*'ya ya da *summa cavea*'nın en arka sırasına taşınmıştır.

Orta ölçekli tiyatrolarda genellikle *cavea*'nın arkasında en üst sırada bulunan, *diazoma*'nın karşılığı olan "cavea seyirci yolu", oturma sıralarına göre daha fazla yer kaplayan *bisellium* koltuklarının yerleştirildiği alan olmuştur. Büyük ölçekli tiyatrolarda da *imma* ve *summa cavea*'nın arasında yer alan *diazoma*'nın önüne *bisellium*'lar yerleştirilmiştir. Roma Dönemi'nde kapasite artışı yapılırken

Fig. 19a. Aspendos Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

Fig. 19b. Aspendos Bisellium (B.Ö.)

Fig. 19c. Side Tiyatrosu Bisellium (B.Ö.)

¹¹³ Viglietti 2021, 48-50.

¹¹⁴ Ferrero 1990, 84, 140.

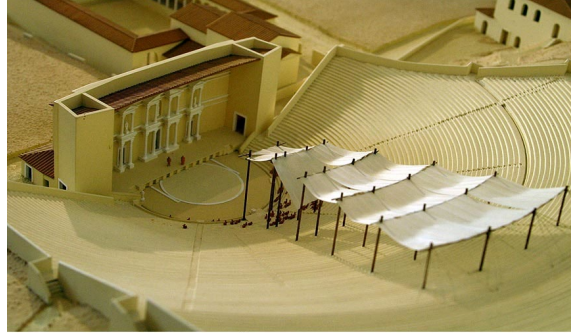

hem oturma sıraları hem de *bisellium* koltukları eklenmiştir.

Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Rezerv Oturma Alanlarının Gölge Sistemleri ile İlişkisi

Baldachine tarzı gölgelik sistemi; Hellenistik Dönem’de özellikle *prohedriae* hakkına sahip kişilerin oturdukları ön sıralardaki bölgede gölge sağlamak amacıyla kurulmuşlardır (Fig. 20a-b)¹¹⁵. Rhodiapolis Tiyatrosu’nda *velarium* sistemi (Fig. 20c)¹¹⁶ Roma Dönemi’ne ait olup tiyatronun olabildiğince bütününe gölge sağlamak amacıyla, *analemma*’nın en arka sırasındaki *konsol*’lar ve sahne binasındaki *konsol*’lar arasında gerilerek oluşturulur (Fig. 20b). Roma Dönemi’nde *cavea*’nın en arka sırasına, *diazoma*’nın önüne yerleştirilen *bisellium* koltuklarının yerleştirildiği, *velum* sisteminin ahşap direklerinin yerleştirildiği yuvarlak oyukların hizasına gelen koltukların sırt dayama kısmında kare oyukların gölgelik sistemiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Fig. 8a). Roma Dönemi’nde Hellenistik Dönem’den farklı olarak *cavea*’nın tamamının gölgelik sistemine sahip olması nedeniyle sadece rezerv oturma alanlarına özel olarak değil de tüm seyircilerin güneşten korunduğu bir tür tente sistemi bulunur. Lykia tiyatrolarından *bisellium* koltukları bulunan örnekler içerisinde gölgelik sistemine ait yuvaların *diazoma*’nın arkasında yer aldığı örnekler Kadyanda ve Letoon tiyatrolarında saptanmıştır. Lykia Tiyatroları içerisinde üç *maenianum*’dan oluşan Kibyra Tiyatrosu’ndaki *bisellium* koltukları ile *velarium*’un ilişkisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Kibyra Tiyatrosu’nda *media cavea*’nın arkasında *bisellium* koltukları bulunmaktadır. *Bisellium* kol-

The Hellenistic Theatre at Argos, Greece, Model: L'École française d'Athènes (EFA), Archaeological Museum of Argos. During the Roman renovations, part of the orchestra was covered by a new scene complex with a proscenium decorated with niches. Also at that time, a row of marble seats was added for the officials as well as a cloth canopy (velum) for the audience's sun protection (Hellenistic Ministry of Culture).

Fig. 20a. Argos Tiyatrosu

Fig. 20b. Rhodiapolis Tiyatrosu (B.Ö.)

Fig. 20c. Colosseum Velarium

¹¹⁵ Benzer örtü sistemi Argos Tiyatrosu’nda canlandırılmıştır (Bk. Res. 133). Romalı yazar Suetonius, “On iki Sezar” adlı eserinde Colosseum’un üstünün gerektiğinde “velarium” adı verilen bir örtü sistemiyle kapatılabildiğinden bahsetmektedir (Bk. Meijer 2008, 97). Araştırmalar Colosseum’un çevresinde 240 demir direk dikildiğini gösteriyor (Bk. Graefe 1979, Taf. 55-63).

tuklarının arkasındaki *cavea* podyum duvarı üzerinde *velarium* sistemine ait konsollar yer almaktadır. Olasılıkla MS III. yüzyıl başında eklenen *cavea*'nın üçüncü *maenianum*'u/*summa cavea*'sı için *velarium* sistemi iptal edilmiştir¹¹⁷.

Tiyatro Akustiği Açısından Bisellium Koltuklarının İşlevi

Cavea'sı iki ya da çok *maenianum*'dan/bölümden oluşan tiyatrolarda ses *imma cavea* bölümünde düzgün şekilde, dalga boyunda kesintiye uğramadan 30 derece açıyla ilerlerken *diazoma* koridorunda çentik etkisiyle karşılaşır¹¹⁸. *Diazoma*'nın podyum destek duvarına çarpan sesin yukarıya erişimini zorlaştırır. Akustikte dalga boyu büyüdükçe ses daha uzağa ulaşmaktadır. Roma Dönemi tiyatrolarında *diazoma*'ya yerleştirilen koltuklarla sesin *diazoma*'da kesintiye uğraması sonlanmış, dalga boyu 30 derece eğime yakın *cavea*'nın sonuna kadar ulaşır. Roma Dönemi Tiyatro mimarisindeki en önemli değişiklik yine akustik açısından bir teknik gelişme olan tiyatro mimarisindeki iki ana unsurun birleştirilmesidir. Tiyatrolarda sesin ve konuşmaların *cavea*'ya yeterli şiddette ve berrak olarak ulaşmasında düzgün yüzeyli sahne binası ve bunu *cavea* ile birleştiren yan *analemma* duvarlarının toplayıcı ve yoğunlaştırıcı rolü büyüktür¹¹⁹. *Cavea*'daki her oturma sırasında, *diazoma*'ya eklenen *bisellium* koltuklarıyla birlikte ses dalgalarının perdelenmeden ve soğrulmadan ulaşmasını, kesintiye uğramadan devam eden eğim sağlamaktadır¹²⁰.

Genel Değerlendirme ve Sonuç¹²¹

Tiyatrolar; dönemlerindeki kamusal, sakral-profan yapıların, mekânsal ve sosyal olarak nasıl şekillendirildiklerini anlatan, günümüze ulaşabilmiş en önemli yapı türüdür. Antikçağ gösterilerine yönelik sosyal ihtiyaçların neredeyse bütününün, tiyatrolar aracılığıyla karşılandığını düşündüğümüzde, bu yapıların işlevlerinin önemini anlayabiliriz. Klasik çağlarda (Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemler) tiyatroların toplumu bilgilendirme, eğitme, öğretmek düşünmeye yönlendirme amaçları vardır. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadarki süreçte Dionysos kültü etrafında şekillenen, zamanla entelektüel bir yapıya kavuşan tiyatro kültürü, tiyatro mimarisinin de şekillenmesine neden olmuştur. Klasik ve Hellenistik dönemlerde demokrasiyle birlikte eşitlikçi bir yönetim biçimi benimsenmesiyle tiyatro mimarisinde de din merkezinden uzak, sanatsal boyutlu, eşitlikçi bir yaklaşım hissedilmiştir. Tiyatro mimarisi antikitenin ideolojisi ve insanlar arasındaki sosyal statü farklarını göstermesi açısından önemli bilgiler sunmuştur. Klasik ve Hellenistik dönemlerde daha çok din adamlarına ve yöneticilere ayrılan ayrıcalıklı koltuklar/*prohedria*'lar *orchestra*'da ya da *cavea*'nın en ön sırasında yer almaktadır. Hellenistik Dönem'de, halkın öne çıktığı ve eşitlikçi demokrasi anlayışı; tiyat-

¹¹⁷ Özudođru 2020, 226.

¹¹⁸ Yılmaz 2009, 19.

¹¹⁹ Özdilek 2012a, 22.

¹²⁰ Özdilek 2012a, 22.

¹²¹ Büyük İskender ve ardıllarının antik dünyada kurduğu büyük krallıklarla yayılan düşünce tarzı ve Roma İmparatorluğu süreci boyunca tiyatroların tüm antik dünyada yaygınlaşp rağbet görmesi sadece Lykia Bölgesi için özel bir durum teşkil etmez. Lykia Bölgesi bu mimari oluşumun bir parçasıdır. Tiyatrolardaki dönemlerine göre değişen ayrıcalıklı koltuk düzenlemesini anlamının yolu antikçağ sosyal hayatını incelemektir. Genel değerlendirme ve sonuç bölümünde de dönemin düşünce tarzı ve felsefesi ile birlikte şekillenen tiyatro mimarisi içerisindeki ayrıcalıklı koltuk düzenlemeleri sunulduktan sonra Lykia Bölgesi özelindeki ayrıcalıklı oturma alanlarından yansıyan sosyal statü konusuna yer verilmektedir.

rolarda sıradan halka sınıf ayrımı yapılmadan istedikleri yere oturma hakkı tanınmasından anlaşıl-
maktadır. Oturma sıralarının tek biçimli düzenlendiği *cavea*, toplum karşısında yurttaşların eşitliğini,
toplu ve merkezi biçimiyle de kenttin bir sosyal organizma olarak birliğini ifade etmektedir¹²². Tiyat-
rolar kişinin ve halkın özgürlüğünü somutlaştıran yapılarıdır¹²³. Tiyatrolarda kadın ve erkekler karışık
otururken insanların doğal olarak iletişimlerinin artmış olacağı düşünülür. Antik çağlar boyunca
farklı amaçlara hizmet eden tiyatroların, tüm dönemler için ortak misyonu halkın sosyalleşmesine
hizmet etmeleridir.

Roma Dönemi'nde imparatorlar kendi güçlerini, temsiliyet gücü yüksek yapılar yoluyla sergileme
fırsatı bulmasıyla, kentlerde imparatorların adıyla anılan anıtsal yapılar iktidar rekabetinin sergi ala-
nına dönüşmüştür¹²⁴. Merkez Roma'daki urbanistiğin, fethettiği ülkelerde de imparatorluğun imzası
olarak uygulanmasını; Romalı mühendis ve mimarları bizzat o topraklara göndererek sağlamışlardır.
Şehirleşmenin vazgeçilmez unsurlarından biri tiyatrolardır ki Roma İmparatorluğu'nun gücünün
halka empoze edildiği en önemli siyasi propaganda aracıdır¹²⁵. Roma Dönemi'nde halka açık gösteri
ve eğlence mekânı talebindeki artış nedeniyle Roma halkına demagojik bir yaklaşımla Roma tiyatroları
inşa edilir¹²⁶. İmparatorluk döneminde sıra dışı olana duyulan hayranlıktan dolayı egzotik ve ya-
bani hayvanları ehlileştirme, gladyatör gösterileri arasında ehlileştirilmiş hayvan gösterileri¹²⁷, av/*ve-*
nationes gösterileri¹²⁸, gladyatör oyunları, su oyunları/*kolymbetra*, deniz savaşları/*naumachia*'ya ilgi
gösterilmektedir. Öldürülen köleler ve hayvanların sayısıyla övünür hâle gelmiştir toplum¹²⁹, tiyatrolardan
yansıyan sosyal statü farkları hem eğlence anlayışında (öldürülen köleler, ölüm cezasına çarptırılan
suçlular ve kadınlar¹³⁰) hem de mimaride kendini göstermektedir.

Doğu Roma Dönemi'nde tiyatrolarda yapılan kanlı gösteriler, Hristiyanlığın resmî din olarak ka-
bul edilmesiyle, tanrının verdiği canı tanrı alır ilkesiyle yasaklanmıştır¹³¹. Merkez Roma'da tamamen
yasaklanan oyunların Anadolu'da özellikle bir süre daha hayvan avı-*venationes* gösterileriyle sürdüğü
bilinmektedir¹³². Bu sürecin ardından tiyatrolar gösteri fonksiyonunu yitirmiş başka işlevlerle kulla-
nılmışlardır. *Cavea* ile organik bağı bulunmayan, taşınabilen *bisellium* koltuklarının devşirme mal-
zeme olarak kullanılmış olduğu Doğu Roma evresinin yaşandığı Lykia kentlerinden Ksanthos, Myra,
Rhodiapolis, Telmessos örneklerinde saptanmıştır. Bu *bisellium* örnekleri dışında, Lykia tiyatro içe-
risinde *bisellium*'ları bulamadığımız örneklerin Doğu Roma Dönemi'nde kentte başka noktalara ta-
şınmış ya da *calcarium*/kireç ocaklarında eritilmiş olabileceği de ihtimal dahilindedir.

¹²² Ferrero 1990, 74.

¹²³ Ferrero 1990, 74.

¹²⁴ Guerrini 2021, 685.

¹²⁵ Tiyatroların toplum üzerindeki etkileri, toplumdan da önce, yöneticilerin çok iyi farkında oldukları bir güç
kaynağı olup en başta onlar tarafından değişik biçimlerdeki uygulamalarla kullanılmışlardır (Bk. Guerrini 2021,
685-693).

¹²⁶ Guerrini 2021, 692.

¹²⁷ Franco 2021, 305 vd.

¹²⁸ MÖ 186'da Fulvius Nobilior tarafından *venationes* başlatılmıştır (Bk. Franco 2021, 307).

¹²⁹ Franco 2021, 307.

¹³⁰ Franco 2021, 308.

¹³¹ Ferrero 1990, 172-175.

¹³² Ferrero 1990, 172-175.

Lykia tiyatroları içerisinde, ilk evresi Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *cavea*'sının *eksedral* formlu ön sırası ayrıcalıklı oturma hakkına sahip kişilerce kullanılan *prohedria* alanıdır. *Prohedria* alanının üzerinde *baldachine*/tente sistemiyle gölgelik yapılması ve *cavea* podyum duvarının *prohedria* sırasının sırt dayama kısmını oluşturması, ayrıcalıklı oturma alanına konfor sağlamak amacıyla oluşturulmuş mimari donanımlardır. *Prohedria* alanının bezeksel donanımı ise aslan ayaklarıyla süslenmiş olmasıdır. Rhodiapolis kazısından *prohedria* oturma hakkı kazanan Opramoas'ın onurlandırma yazıtı ele geçmiştir¹³³. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda ön sırada oturma hakkı ile ilişkili başka bir yazıtta: Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen bir yazıtın içeriği, bir yabancıyı ve ahfadını mülk edinme hakkıyla ve kamusal yükümlülüklerden muafiyetle onurlandırma ve tiyatrodan ön sırada oturma hakkı ile ilgilidir¹³⁴.

Myra Tiyatrosu'nda, devşirme malzeme olarak, *cavea*'nın ortasında, Doğu Roma Dönemi'nde yapılan, üzeri tonozla örtülü mekânın duvarında olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait, ince işçiliğe sahip aslan ayaklı bir *prohedria* koltuk parçası bulunmaktadır.

Lykia Bölgesi'nde, Geç Hellenistik, Erken Roma Dönemi tiyatrolarında, *bisellium* koltukları *imma cavea*'nın son sırasına *diazoma*'nın önüne ve *summa cavea*'nın son sırasına yerleştirilmişlerdir. Roma Dönemi'nde *bisellium* koltukları üst düzey yöneticiler, komutanlar, senatörler, soylular, zengin aileler, iş adamları, çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerce kullanılmıştır. Lykia Bölgesi'nden Kadyanda, Kibyra, Ksanthos, Kyaneai, Letoon, Limyra, Myra, Nisa, Patara, Rhodiapolis, Telmessos, Tlos tiyatrolarında *bisellium* koltukları bulunmaktadır. Myra Tiyatrosu'nda *bisellium* koltuklarının iki farklı kişinin ismi okunmuştur. Sayılan örnekler içerisinde *cavea* boyutlarına göre 1000 ila 3000 kişi kapasiteli orta boyutlu tiyatrolardan Kadyanda, Ksanthos, Nisa ve Rhodiapolis tiyatrolarında *bisellium* koltukları *cavea*'nın en arka bölümünde *diazoma*/çevresel yürüme yolunda yer alır. Örneğin Ksanthos Tiyatrosu'ndaki *bisellium* koltukları *kastron* duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. 3000 ve üzeri kapasiteli büyük boyutlu tiyatrolardan Kyaneai, Kibyra, Letoon, Limyra, Myra, Patara, Telmessos ve Tlos'ta *bisellium* koltukları *diazoma*'nın önünde ve bazı örneklerde de hem *diazoma* hem de *cavea*'nın en arkasında yer almaktadır. Limyra Tiyatrosu'ndaki *bisellium*'lar yerinden kaldırılmıştır. Kibyra Tiyatrosu bölge tiyatroları içerisinde üç *maenianum*'dan oluşan tek örnek olup,

¹³³ Opramoas birlik halkına cömert davranmış biridir. Onun babası, Kalliadēs torunu Apollōnios oğlu Apollonios, kendisi ve oğulları adına arkhiphylaks olarak hizmet etmiş; ayrıca, kendisi ve oğullarından Apollonios adına arkhieus olarak görev yapmış; koinon tarafından altıncı kez onurlarla ve *prohedriae* (ön sırada oturma hakkı) ile onurlandırılmış bir adamdır. Opramoas'ın kendisi de, üstlendiği arkhiphylakia görevini büyüklüğüne yakışır bir biçimde tamamlamış ve bu görev nedeniyle birinci ve ikinci onurlarla onurlandırılmış; erdemli yaşamından ötürü, valiler de şahsi tanıklıklarıyla onu takdir edip onayladıktan sonra, üçüncü ve dördüncü kez onurlarla onurlandırılmıştır. Birlik halkına ise, bağışlarda bulunmuştur yazılmıştır. Bkz. Rhodiapolis 2007 Yılı Kazı Arşivi B. İplikçiöglü Yazıt Corpus'u; Bk. Özdilek 2012a, 73.

¹³⁴ Ona, kendisi ve kendi soyundan gelen erkek çocuklar için, mülk edinme, yurttaşlık ve polis'in yetkisinde olan, bütün kamusal yükümlülüklerden muaf tutulma hakkı verilmesine; onların, her yıl Antiokhos festivali günlerinde ön sıralardaki koltuklar için davet edilmelerine ve bu günler boyunca altın bir çelenk takmalarına karar verdiler. Mevcut üyeler tarafından alınan bu karar, kararnameyi devlet mührüyle onaylanmış olarak teslim ettikleri zaman geçerli olsun ve taş bir stele yazılsın! Hayırlı olsun! [- -] yazmaktadır. Bk. Rhodiapolis 2007 Yılı Kazı Arşivi B. İplikçiöglü Yazıt Corpus'u; Bk. Özdilek 2012a, 73.

bisellium koltukları *diazoma*'ya yerleştirilmiştir. Lykia Tiyatrolarının *cavea* boyutlarına göre *bisellium* koltuklarının bir ya da iki sıra boyunca yerleştirildiğini görmekteyiz. Letoon Tiyatrosu'nun, Lykia Tiyatroları içerisinde en çok *bisellium* koltuğuna sahip örneği olmasının nedeni buranın tüm Lykia Bölgesi'nin kutsal alanı olmasıdır. Bu tiyatrodaki sadece Lykia Bölgesi'nden değil, komşu bölgeler ve Anadolu dışındaki ülkelerden de gelen kişilerin katıldığı dinsel festivaller, *agon*'lar, sağlık festivalleri, müzik dinletileri ve hayvan dövüşleri gibi çok çeşitli gösteriler düzenlenmektedir. Bu nedenle de başta din görevlileri, *magistrat*'lar, konsüller, valiler, komutanlar çok sayıda üst düzey devlet görevlisinin oturması için çok sayıda ayrıcalıklı koltuk yapılmıştır. Kadyanda, Kibyra ve Rhodiapolis tiyatrolarındaki *bisellium* koltuklarının üzerinde yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlar koltukların sahiplerini belirtiyor olabilir. *Bisellium* koltuklarının bezemeleri köşelerde yer alan aslan ayaklarıdır. Aslan ayaklarının işçiliklerine göre tipoloji ve tarihlendirme yapılabileceği gibi, aynı *cavea*'da farklı işçiliklerin olması ve yarım kalmış örneklerin bulunması tiyatroların yapım aşamaları hakkında bilgiler sunmaktadır. Lykia *bisellium* koltuklarından sadece Myra Tiyatrosu'ndakinde karışık deniz yaratıklarının seçilmesi, tiyatronun *kolymbetra* gösterileri için kullanılmış olabileceği ile ilişkili olabilir. Tiyatro terminolojisinde dönemsel kullanıma bağlı olarak Hellence ve Latince sözcükler kullanılmıştır. Her iki dildeki tekil ve çoğul sözcük hallerinde de dilbilgisi kurallarınca değişiklikler olmaktadır. Ayrıca aynı birimlerin farklı dildeki adlandırmalarıyla birlikte mimaride benzer işleve sahip birimlerin birden fazla farklı isimle adlandırılması tiyatro terminolojisinde bazı karışıklıklara sebep olmaktadır. Örneğin *tribunal*, *pulvinar*, *locus* benzer form ve işleve sahip ayrıcalıklı oturma alanlardır. Lykia tiyatrolarından Tlos'un *cavea*'sında *locus* bulunmaktadır. Rhodiapolis kazısından ele geçen yazıtlar ve bulla/mühürler ışığında, tiyatronun MS III. yüzyılda inşa edilen toplantı salonu öncesinde MÖ I. yüzyıldan beri danışma, halk, yaşlılar¹³⁵ ve kent meclisi olarak kullanıldığı düşünülmektedir¹³⁶. Tıpkı Patara *Bouleuterion*'undaki *tribunalia/pulvinar* olarak kullanılan alan¹³⁷ gibi Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki ön sıra da *tribunalia* olarak da kullanılmıştır. Antikçağ tiyatroları içerisinde şimdiye kadar bilinen ünik *sella curilis* koltukları Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçmiştir. Roma Dönemi'ne ait taşa oyulmuş, ahşap imitasyonu bu koltuklar, Roma İmparatorluğu'nda üst düzey devlet memuru, komutan ve doktorlar tarafından kullanılan, en önemli sosyal statüleri gösteren ayrıcalıklı koltuklardır.

Roma Dönemi'nde siyasi hiyerarşinin ve sosyal sınıflaşmanın toplum önünde hatırlatılması için tiyatrolarda ayrıcalıklı oturma alanları ve donanımları yapılmıştır. Bu çalışmada hem arkeolojik hem de epigrafik verilerle desteklenen Lykia tiyatrolarındaki *prohedria*, *bisellium*, *pulvinar*, *tribunalia*, *locus* ve *sella curilis* gibi ayrıcalıklı koltukların, oturma alanlarının Hellenistik ve Roma dönemlerinin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını yansıtan, sosyal tabakalaşmayı gösteren en önemli tiyatro donanımları olduğu tespit edilmiştir.

¹³⁵ *Bule, Demos ve Gerusia: B. İplikçioğlu 2008, Rhodiapolis Kazısı Yazıt Corpus'u* (yayımlanmamıştır).

¹³⁶ Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Hellenistik Dönem'de toplantı kararlarının alındığı bir meclis olduğuna ilişkin yazıtta; “[- -] faiz gelirlerini gençler ocağı ve *dēmos*'a bıraktılar-bahşettiler; kimileri ise, *gymnasiarkhos* Merais'in tasarlayıp önyak olması üzerine, çok eski zamanlardan beri süregelen onurlar ve imtiyazlar uğruna, yasanın da içerdiği şekilde bağış yaptılar: Aristodēmos kızı Philainetē ile Antigonos torunu Kallistratos oğlu Kallistratos on iki bin altı yüz; Dederis'in oğlu olan Lysandros ise, dört bin altı / yedi / sekiz yüz; Tandasis kızı Pēnelopē iki bin [- -] *dēnariōn* verdi” yazmaktadır. Rhodiapolis 2007 Yılı Kazı Arşivi B. İplikçioğlu Yazıt Corpus'u; Bk. Özdilek 2012a, 73.

¹³⁷ Korkut 2007, 44, Lev.71.

BİBLİYOGRAFYA

- Altunay E. 2020, *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi*. İstanbul.
- Aslan B. 2021, "The Stylistic Features and Stonework Details of the Prohedriai and Lion's Feet in the Metropolis Theater". *Adalya* 24, 123-152.
- Beinamen". Ed. M. Philipp, *Dionysos. Rausch und Ekstase, Staatliche Kunstsammlungen*. Dresden, 30-40.
- Benndorf O. & Niemann G. 1930, *Reisen im südwestlichen Kleinasien I*. Wien.
- Betalli M. 2021, "Giriş-Romalılar ve Yunanlar". Ed. U. Eco, *Antik Roma*. Çev. L. Tonguç Basmaca, İstanbul, 15-23.
- Bierl A. 2014, "Der vielnamige Dionysos. Wesen und Funktion des Gottes im Spiegel seiner
- Bingöl O. 2005, *Magnesia ad Meandrum on the Meander: Theatron, Magnesia Ad Maendrum Monografileri 1*. İstanbul.
- Bingöl O. 2011, "Magnesia Antik Dünyanın Coşkulu Mekanı Stadyum". *Aktüel Arkeoloji* 23, 188-127.
- Bulle H. 1928, *Untersuchungen an Griechischen Theatern, Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Philophische-historische Klasse*. Oldenbourg.
- Burkert W. 2018, *Antikçağ Gizem Kültleri*. Çev. B. S. Şener, İstanbul.
- Caputo G. 1959, *Il Teatro Di Sabratha e L'Architettura Teatrale Africana* (Monografie Di Archeologia Libica- VI). Roma.
- Çelgin G. 2018, *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*. İstanbul.
- Chase R. G. 2002, *Ancient Hellenistic and Roman Amphitheatres, Stadiums, and Theatres – the way they look now*. Portsmouth, New Hampshire.
- Corsten T. 2005, "Kibyris in antiquity". *Anatolian Archaeology* 11, 27-28.
- Demont P. & Lebeau A. 1996, *Introduction au théâtre grec antique*. Paris.
- des Courtils J. & Laroche D. 1998, "Xanthos et le Letoon sur le Campagne de 1997". *Anat. Ant.* 8, 471-477.
- Dönmez A. 2022, "The Xanthos Theatre Cavea: Reconstruction of Early Empire Period". *Phaselis VIII*, 53-72.
- Dörpfeld W. 1924, "Das Theater von Priene und die griechische Bühne". *Athener Mitteilungen* 49, 50-101.
- Erhat A. 1999, *Homeros: İlyada*. Çev. A. Erhat & A. Kadir. İstanbul.
- Erkoç S. 2017, "Attis". *Arkhe Sayı* 2, 111-119.
- Ferrero D. D. B. 1966, *Teatri Classici in Asia Minore, 1: Cibra, Selge, Hierapolis*. Roma.
- Ferrero D. D. B. 1969, *Teatri Classici in Asia Minore, 2: Citta di Pisidia, Licia e Caria*. Roma.
- Ferrero D. D. B. 1974, *Teatri Classici in Asia Minore 4: Deduzioni e Proposte com um capitolo epigráfico di Mario Gallina e contributi di Kenan T. Erim, Giuseppe A. Pugno, Enrico Pozzi*. Roma.
- Ferrero D. D. B. 1990, *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*. Ankara.
- Franco C. 2021, "Romalılar ve Hayvanlar". Ed. U. Eco, *Antik Roma*. Çev. L. Tonguç Basmaca, İstanbul, 303-309.
- Frézouls E. "Exploration archéologique et épigraphique en Lycie occidentale". *AST* 3, 449-461.
- Fuat M. 1984, *Tiyatro Tarihi*. İstanbul.
- Graefe R. 1979, *Vela erunt. Die Zeltdächer der römischen Theater und ähnlicher Anlagen*. Mainz.
- Guerrini C. 2021, "Cumhuriyet Döneminde Roma Mimarlığında Munificentia ve Siyasi Propaganda". Ed. U. Eco, *Antik Roma*. Çev. L. Tonguç Basmaca. İstanbul, 685-693.
- Heberdey R., G. Niemann & W. Wilberg 1912, *Forschungen in Ephesos Band II, Das Theater in Ephesos*. Wien.
- Hellmann M. C. 2007, *L'Architecture Grecque, Le Livre de Poche*. Paris.
- Knoblauch P. 1993, "Betrachtungen zu den Theatern von Limyra und Arykanda". Eds. J. Borchhardt & G. Dobesch, *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums, Wien 6-12 Mai 1990. Band 1*. Wien, 137-148.
- Korkut T. & Grosche J. 2007, *Das Bouleuterion von Patara. Versammlungsgebäude des lykischen Bundes, Patara II. 1*. İstanbul.

- Korkut T. 2015, "Arkeolojik Kalıntılar". Ed. T. Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Ankara, 12-64.
- Krauss F. 1973, *Das Theater von Milet, I: Das Hellenistische Theater: Der römische Zuschauerbau*. Berlin.
- Meijer F. 2008, *Gladyatörler. Tarihin En Ölümcül Sportu*. Çev. D. Günenç, İstanbul.
- Moretti J. C. 2001, *Théâtre et société dans la Grèce antique*. Paris.
- Nutku Ö. 1971, *Dünya Tiyatrosu Tarihi, Cilt I*. Ankara.
- Özbek H. Y. 1991, "Likya'da Tiyatro Araştırmaları". *AST VIII*, 283- 297.
- Özbek H. Y. 1992, "Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırması". *AST IX*, 9-19.
- Özbek H. Y. 1993, "Die Bühnenhäuser der Theater in Lykien". Eds. J. Borchhardt & G. Dobesch, *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Wien 6-12 Mai 1990. Band I*. Wien, 56-58.
- Özbek H. Y. 1994, "Myra, Tlos ve Phaselis Tiyatroları Araştırmaları". *AST XI*, 397- 402.
- Özdilek B. 2011, *Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Özdilek B. 2012a, *Lykia'da Gün Yüzüne Yeni Çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*. Fethiye.
- Özdilek B. 2012b, "Rhodiapolis Örneğinde: Tiyatro Sahne Binalarında Anlama-Tanımlama-Değerlendirme Sorunları ve Çözümleri ile Ulaşılan Sonuçlardaki, Doğruluk Riskleri Üzerine, Kuramsal Yöntemsel Bir Çalışma". Eds. K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan & T. Ertekin, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I. Anadolu Akdeniz Sempozyumu 2009, Antalya*. İstanbul, 301-312.
- Özdilek B. 2014, "Archaeometric Studies Conducted at the Rhodiapolis Theatre". *Cedrus II*, 291-307.
- Özdilek B. 2016, "Lykia Tiyatrolarına Genel Bir Bakış". *Cedrus IV*, 139-185.
- Özdilek B. 2021, "Antik Dönem'de Kadın: Prehistorik Kadın'dan Havva'ya Kadar". Eds. O. Özkaya & A. Eraslan, *Kadın Dünyası Üzerine Araştırmalar*. Ankara, 35-126
- Özdilek B. 2022, "Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan Ele Geçen Sella Curilis Koltukları". (baskıda).
- Öztürk A. 1999, *Architektur der Scaenae Frons des Theaters von Perge*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Cottbus Üniversitesi. Cottbus.
- Özüdoğru Ş. 2018, *Kibyra Kazı ve Araştırmaları Monografi Serisi I, Kibyra Maior*. İstanbul.
- Petersen E. & von Luschan F. 1889, *Reisen im südwestlichen Kleinasien, vol. II*. Vienna.
- Piesker K. & Ganzert J. 2012, *Das Theater von Patara Ergebnisse der Untersuchungen 2004 bis 2008*. İstanbul.
- Pignarre R. 1991, *Tiyatro Tarihi*. Çev. P. Kür, İstanbul.
- Pinch G. 2020, *Mısır Mitolojisi*. Çev. E. Duru, İstanbul.
- Richter G. 1926, *Ancient Furniture: A History of Greek, Etruscan, and Roman Furniture*. Oxford.
- Rosetto C. P. & Sartorio G. 1994, *Teatri greci et romani: alle origini del linguaggio rappresentato censimento analitico: Greek and Roman theatres: at the roots of acted language analytic census: Theatres grecs et romains: aux origines du langage represente: inventaire analytique, Troisieme Volume*. Roma.
- Sales Meyer F. 2016, *A Handbook of Ornament*. İstanbul.
- Schröder S. F. 2014, "Dionysos, der fremde Gott. Feste und Riten in Delphi und Athen". Ed. M. Philipp, *Dionysos. Rausch und Ekstase, Staatliche Kunstsammlungen*. Dresden, 24-30.
- Sear F. 2006, *Roman Theatres an Architectural Study*. Oxford.
- Smith T. G. 2003, *Vitruvius on Architecture*. London.
- Sturgeon M. C. 2004, "Dedications of Roman Theatres" Ed. A. P. Chapin, *Essays in Honor of Sara A. Immerwahr* (Hesperia Supplement 33). Athen, 411-429.
- Thiercy P. 2001, *Les Tragédies Grecques*. Paris.
- Tiryaki G. 2001-2002, "İvriz Kabartması Işığında Anadolu'da Şarap-Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine". *Adalya V*, 42-52.
- Tiryaki G. 2013, "Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkonografik Araştırmalar (1): Üzüm Salkımı ve/veya Başak Filizi Taşyanlar". *Cedrus I*, 33-53.

- Tuncel B. 1938, *Tiyatro Tarihi*. İstanbul.
- Viglietti C. 2021, "Cumhuriyet Döneminde Roma". Ed. U. Eco, *Antik Roma*. Çev. L. Tonguç Basmaca, İstanbul, 42-54.
- von Gerkan A. 1921, *Das Theater von Priene, als Einzelanlage und in seiner Bedeutung für das hellenistische Bühnenwesen*. München.
- Wetzig S. 2014, "Tanzende Mänaden und Musizierende Satyrn. Antike Bilder Dionysischer Ekstase". Ed. M. Philipp, *Dionysos. Rausch und Ekstase, Staatliche Kunstsammlungen*. Dresden, 56-61.
- Winbladh M. L. 2015, *Kıbrıs Aşk, Savaş, Kült*. Çev. G. Ünüvar, İstanbul.
- Wurster W. W. 1996, "Dynastensitz und Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien". Eds. F. Blakolmer, K. R. Krierer, F. Krinzing, A. Landskron Dinstl, H. D. Szemethy & K. Z. Okrog, *Fremde Zeiten Festschrift für Jürgen Borchhardt*. Wien, 161-174.
- Yılmaz Y. 2009, *Anadolu Antik Tiyatroları*. İstanbul.

İnternet kaynakları

- <http://hasatzamanigazetesi.com/metropolis-antik-kenti-kazilarinda-mozaikli-buyuk-bir-kamusal-ya-piya-ve-kent-meydanina-ait-izler-bulundu/> (erişim Tarihi: 25.11.2021)
- <https://www.alamy.com/the-assembly-hall-of-the-lycian-league-bouleuterion-in-ancient-city-patara-antalya-turkey-image349585254.html> (erişim tarihi: 21.5.2021).
- <http://laodikeia.pau.edu.tr/sayfa//2021-yili-calismalari-2> (erişim tarihi: 11.01.2022).
- <http://nyitarch161.blogspot.com/2016/10/the-theater-of-priene.html> (erişim tarihi: 30.05.2021).
- https://externalpreview.redd.it/TNpbliKD0bBGRursYWutdn0LOzRCEYjADencA8v_yQk.jpg?auto=webp&s=25d3c24d07c1b88378df545f61d6024711ae3efb (erişim tarihi: 30.05.2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/bisellium> (erişim tarihi: 30.05.2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/lkria> (erişimtarihi: 28.06.2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/locus> (erişim tarihi: 25.06.2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/Prohedria> (erişimtarihi:29Mays2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/pulvinar> (erişim tarihi: 25.06.2021).
- <https://logeion.uchicago.edu/theatrum> (erişim tarihi: 24.11.2021).
- <https://structurae.net/fr/ouvrages/sanctuaire-d-apollo> (erişim tarihi: 25.11.2021).
- <https://tr.pinterest.com/pin/612067405603012519/> (erişim tarihi 25.11.2021).
- <https://www.planetpompeii.com/it/map/porta-ercolano/475-porta-ercolano-e-necropoli-4.html> (erişim tarihi: 30.05.2021).
- <https://www.theatrum.de/272.html> (erişim tarihi: 25.11.2021).
- <https://www.whitman.edu/theatre/theatretour/dionysos/Dionysus%20Evolution/html%20files/Dionysus.Periclean.htm> (erişim tarihi: 25.11.2021).